

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ

УДК 821.124'04(476).09-131«15/16»

НЕКРАШЭВІЧ-КАРОТКАЯ

Жанна Вацлаваўна

**ЛАЦІНАМОЎНЫ ЛІРА-ЭПАС
У ПОЛІЛІНГВІСТЫЧНАЙ ЛІТАРАТУРЫ БЕЛАРУСІ
XVI – ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ XVII СТ.:
ТРАДЫЦЫЯ, ГІСТОРЫКА-ЭСТЭТЫЧНАЯ ЭВАЛЮЦЫЯ**

Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
доктара філалагічных навук
на спецыяльнасці 10.01.01 – беларуская літаратура

Мінск, 2012

Работа выканана ў Беларускаім дзяржаўным універсітэце

Навуковы кансультант **Рагойша Вячаслаў Пятровіч**, доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры тэорыі літаратуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Афіцыйныя апаненты: **Кавалёў Сяргей Валер’евіч**, доктар філалагічных навук, прафесар, прафесар кафедры беларусістыкі Інстытута славістыкі ўніверсітэта імя М. Кюры-Складоўскай (г. Люблін)

Тычко Галіна Казіміраўна, доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры беларускай філалогіі і сусветнай літаратуры УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»

Штэйнер Іван Фёдаравіч, доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры беларускай літаратуры УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны»

Апаніруючая арганізацыя УА «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна»

Абарона адбудзецца «11» студзеня 2013 г. у 14.30 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый Д 02.01.12 пры Беларускаім дзяржаўным універсітэце (220030, г. Мінск, вул. К. Маркса, 31, ауд. 62; тэлефон вучонага сакратара: 327-63-78).

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Фундаментальнай бібліятэцы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Аўтарэфэрат разасланы «19» лістапада 2012 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

Хмяльніцкі М. М.

УВОДЗІНЫ

Зварот айчыннай гуманітарнай навукі ў другой палове XX ст. да вывучэння помнікаў лацінамоўнай паэзіі, асэнсаванне іх як арганічнай часткі нацыянальнай пісьмовай спадчыны паспрыялі ўзбагачэнню кантэксту гісторыі беларускай літаратуры, прадэманстравалі сваю навуковую мэтазгоднасць і метадалагічную плённасць. Аднак да сённяшняга дня далёка не ўсе творы, прыналежаць да лацінамоўнага ліра-эпасу ў літаратуры Беларусі эпох Рэнэсансу і ранняга Барока, уведзены ў навуковы дыкурс; паэмы XVII ст., створаныя на лацінскай мове, практычна не даследаваліся. Між тым лацінамоўная паэма храналагічна часцей за ўсё папярэднічала творам вялікай паэтычнай формы на нацыянальных мовах у медыевальных літаратурах большасці народаў Еўропы, у тым ліку і славянскіх, а значыць, стаяла ля вытокаў фарміравання ліра-эпічнай традыцыі. Таму комплекснае вывучэнне пытанняў, звязаных з генезісам і эвалюцыяй лацінамоўнай паэмы ў гісторыка-літаратурным кантэксце Беларусі, – надзённая задача сучаснага гістарычнага літаратуразнаўства.

Актуальнасць абранай навуковай тэмы вызначаецца тэарэтычнымі і практычнымі задачамі сучаснага гістарычнага (прынамсі антрапалагічнага) літаратуразнаўства, звязанымі з неабходнасцю асэнсавання тыпалогіі айчыннага ліра-эпасу на працягу ўсяго перыяду яго развіцця і абумоўлена тым фактам, што з лацінамоўнай паэмай XVI – першай паловы XVII ст. звязана зараджэнне і станаўленне ліра-эпасу ў беларускай літаратуры. Даследаванне, прысвечанае пытанням генезісу, гісторыка-эстэтычнай эвалюцыі, жанравай спецыфікі лацінамоўнага ліра-эпасу, а таксама праблеме пераемнасці ліра-эпічнай традыцыі дазволіць паглыбіць тэарэтычныя ўяўленні пра канкрэтныя механізмы рэцэпцыі ў айчынным пісьменстве той багатай культуры эпічнага вершавання, якая кансеквентна і бесперапынна складвалася ў агульнаеўрапейскім культурным кантынууме пачынаючы з часоў Антычнасці.

Антрапалагічны паварот як генеральны кірунак эвалюцыі сучаснай літаратуразнаўчай навукі выяўляе сваю мэтазгоднасць толькі ў выпадку пабудовы канцэптуальных высноў на грунце скрупулёзнага прачытання і цэласнага аналізу арыгінальных тэкстаў. Да гэтага часу вялікі корпус лацінамоўных твораў у навуковым дыкурсе Беларусі быў прадстаўлены, фактычна, перакладамі адзінкавых тэкстаў або іх фрагментаў. На сённяшні дзень існуе своеасаблівая храналагічная лакуна ў даследаваннях, прысвечаных творам новалацінскай паэзіі, у прыватнасці, помнікам ліра-эпасу: паэмы творцаў эпохі Рэнэсансу суадносяцца выключна з антычнымі эпапеямі Гамера і Вергілія, што сведчыць пра адсутнасць цэласнага падыходу да вывучэння працэсу эвалюцыі ліра-эпасу як у еўрапейскім, так і ў нацыянальным літаратурным кантэксце. Крытэрыі адбору твораў у якасці

матэрыялу даследавання канцэптуальна карэлююцца з навуковымі ўяўленнямі пра шматмоўнасць старажытнага пісьменства Беларусі, ролю элітарнасці і традыцыі ў працэсе літаратурнай эвалюцыі, сістэму нацыянальных архетыпаў, матыўную прастору нацыянальнай літаратуры (працы М. Дабрыніна, І. Жука, У. Кароткага, У. Конана, М. Тычыны, Т. Шамякінай). Прынятая за метадалагічны арыенцір канцэпцыя гетэрагеннасці літаратуры ВКЛ (Э. Чаплявіч, С. Кавалёў), якая дапаўняецца канцэпцыяй рэгіянальнасці (С. Станкевіч, Г. Тычко), не выключае магчымасці разгляду большасці прадстаўленых у дысертацыі твораў у кантэксце гісторыі даўняга пісьменства не толькі Беларусі, але таксама Літвы і Украіны.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з буйнымі праграмамі (праектамі) і тэмамі

Работа выканана ў Беларускай дзяржаўнай універсітэце ў адпаведнасці з дзяржаўнай праграмай фундаментальных даследаванняў па тэме «Беларуская мова і літаратура» ў рамках праекта «Героіка-патрыятычны эпас у беларускай паэзіі эпохі Рэнесансу: праблема фарміравання гуманістычных ідэалаў і маральных каштоўнасцяў асобы» (2006–2010 гг., нумар дзяржаўнай рэгістрацыі: 20061707). Праца над дысертацыйным даследаваннем была звязана з навукова-даследчымі тэмамі «Беларуская шматмоўная літаратура ў эстэтычных сістэмах: ад Сярэднявечча да рэалізму» (2006–2010) і «Станаўленне мастацкай традыцыі ў шматмоўнай літаратуры Беларусі XI–XIX ст.» (2011–2015), якія выконваліся на кафедры гісторыі беларускай літаратуры БДУ.

Мэта і задачы даследавання

Мэтай дысертацыйнага даследавання з'яўляецца фарміраванне цэласнай канцэпцыі развіцця лацінамоўнага ліра-эпасу ў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі перыядаў Рэнесансу і ранняга Барока. У адпаведнасці з пастаўленай мэтай вырашаюцца наступныя асноўныя задачы:

1) вызначыць асноўныя этапы і генеральны накірунак гісторыка-эстэтычнай эвалюцыі лацінамоўнага ліра-эпасу ў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі эпох Рэнесансу і Барока ў сувязі з еўрапейскай ліра-эпічнай традыцыяй (ад Антычнасці да Барока), а таксама шляхі далейшай рэцэпцыі гэтай традыцыі ў айчынным прыгожым пісьменстве;

2) усталяваць накірункі і шляхі эвалюцыі ўзорнага для антычнай паэзіі жанру гераічнай паэмы (*carmen heroicum*) у старабеларускай літаратуры, паказаць асноўныя вектары развіцця гераічнага ідэалу;

3) рэканструяваць жанравую сістэму лацінамоўнага ліра-эпасу Беларусі XVI – першай паловы XVII ст. на грунце вывучэння цэласнага корпусу лацінамоўных паэм, раскрыць іх ідэйна-мастацкую спецыфіку;

4) даць адэкватную ацэнку ролі лацінамоўнага пісьменства ў працэсе фарміравання і станаўлення ліра-эпічнай творчасці ў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі XVI – першай паловы XVII ст.;

5) абгрунтаваць у дачыненні да гісторыі беларускай літаратуры тэзіс пра бесперапыннасць ліра-эпічнай традыцыі, якая сфарміравалася на пачатку XVI ст., актыўна развівалася ў XVI – першай палове XVII ст., захоўвалася на працягу другой паловы XVII і ў XVIII ст., стварыўшы культурна-гістарычны грунт для далейшай эвалюцыі ліра-эпічнай творчасці ў літаратурным працэсе Беларусі XIX – пачатку XX ст.

Аб’ект даследавання – помнікі лацінамоўнага ліра-эпасу ў полілінгвістычнай паэзіі Беларусі XVI – першай паловы XVII ст. **Прадмет** даследавання – спецыфіка і накірункі рэцэпцыі традыцый антычнага гераічнага эпасу і кніжнага ліра-эпасу краін сярэднявечнай Еўропы ў лацінамоўнай паэзіі Беларусі XVI – першай паловы XVII ст.; наватарства эстэтычнай праграмы лацінамоўных паэтаў-эпікаў Беларусі; роля лацінамоўнага ліра-эпасу як герменеўтычнага патэнцыялу нацыянальнай культуры і пачатковага этапа ў фарміраванні ліра-эпічнай традыцыі.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону

1. Паэма як асноўны жанр ліра-эпасу прадстаўлена ў беларускай літаратуры XVI–XVII ст. шматлікімі лацінамоўнымі творамі. Пачатак фарміравання ліра-эпічнай (у тым ліку героіка-эпічнай) традыцыі ў гісторыі айчынага пісьменства адносіцца да эпохі Рэнэсансу і звязаны з паэтычнай творчасцю Яна Вісліцкага і Мікалая Гусоўскага. Генезіс і эвалюцыя лацінамоўнага ліра-эпасу ў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі XVI – першай паловы XVII ст. з’яўляецца часткай агульнаеўрапейскага літаратурнага працэсу, што дэтэрмінуецца асобай роляй лацінскай мовы і лацінамоўнай пісьмовай культуры (*Latinitas*) у еўрапейскім культурным кантэксце. Пры гэтым *Latinitas* у пісьмовай культуры Беларусі, узнікшы на спецыфічным сацыяльна-фэнаменалагічным грунце (паданне пра Палямона, адукацыйныя прыярытэты, актыўнасць міжнародных кантактаў), мела істотны адрозненні ў параўнанні з літаратурамі замежных краін, што непасрэдным чынам адбілася на спецыфіцы эстэтычнай праграмы айчынных паэтаў-эпікаў. Яе рэалізацыя была звязана з акцэнтаваннем адметнасці ўласнага творчага «яго» ў параўнанні з мастацкай аўтапсіяхай як прызнаных літаратурных аўтарытэтаў даўніх часоў, так і паэтаў-сучаснікаў.

2. *Carmina heroica* ў лацінамоўнай паэзіі Беларусі эпох Рэнэсансу і Барока ствараліся ў адпаведнасці з патрабаваннямі класічных паэтык, якія вызначалі канстытутыўныя прыярытэты эпапеі (*argumentum, invocatio, gesta regum ducumque, heros perfectus*). Пры гэтым *carmen heroicum* у лацінамоўнай паэзіі Беларусі прадстаўлены ў дзвюх асноўных разнавіднасцях: гістарычная

паэма і агіяграфічная паэма. Канкрэтныя аўтары, свядома і экспліцытна арыентуючыся ў цэлым на эпічны дыскурс антычнай літаратуры, у працэсе ўласнай герменеўтычнай мастацкай практыкі прапаноўвалі разнастайныя спосабы мадэрнізацыі аднаго ці некалькіх элементаў эпічнай парадыгмы ў адпаведнасці з індывідуальнай эстэтычнай праграмай. Ян Вісліцкі, абапіраючыся на кніжныя і фальклорныя крыніцы, стварае ў «Прускай вайне» праз прызму рэтраспекцыі мастацкае ўяўленне пра ўнікальнасць гістарычнага шляху народаў, аб'яднаных уладай Ягелонаў. «Радзівіліяда» Яна Радвана выразна эксплікуе аксіялагічны прыярытэт айчынай гісторыі як тэматычны грунт *carminis heroici*. У «Караламахіі» Хрыстафора Завішы рэнесансны культ «усемагутнага чалавека» карэктуюцца ў адпаведнасці з задачамі хрысціянскага выхавання. Героі агіяграфічных паэм Мікалая Гусоўскага, Яна Крайкоўскага і Язафата Ісаковіча выступаюць духоўнымі рэпрэзэнтантамі дзяржавы ў сусветным маштабе, падкрэсліваюцца дзяржаўна-патрыятычнае значэнне іх культуры. У цэлым мастацкая фактура твораў, прыналежных да жанру гераічнай паэмы, выяўляе ўзмацненне лірычна-суб'ектыўнага пачатку, што і дазваляе ідэнтыфікаваць іх як помнікі ліра-эпасу.

3. Жанравая сістэма лацінамоўнага ліра-эпасу ў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі XVI – першай паловы XVII ст. склалася як вынік паслядоўнага працэсу творчай рэцэпцыі айчыннымі аўтарамі жанравых форм класічнай (антычнай) паэзіі, засвоеных у працэсе шматузроўневых літаратурных кантактаў: *carmen heroicum*, элегія, эпікія, сільва (эпілій), *hodoeporicon*. Гэтая сістэма адрознівалася ўніверсальнасцю, хаця магла дэтэрмінавацца актуальнымі тэндэнцыямі літаратурнага жыцця ВКЛ і была адкрытай для нацыянальна абумоўленых інавацый, у першую чаргу змястоўнага характару. Так, «Пруская вайна» Яна Вісліцкага вырашана як гісторыка-панегірычны, або дынастычны, эпас. «Панегірык на ўзяцце Полацка» Базыля Гіяцынта – першы ў айчынным пісьменстве свядома дэклараваны аўтарам узор панегірычнай паэмы. Створаная паводле мадэлі класічнай эпапеі «Радзівіліяда» Яна Радвана мае выразныя прыкметы этылагічнага і панегірычнага эпасу. «Караламахія» Хрыстафора Завішы набліжаецца паводле сваёй мастацкай фактуры да драматычнай паэмы. Найбольш яркі ўзор жанравага сінкрэтызму ўяўляе сабой «Песня пра зубра» Мікалая Гусоўскага.

4. Актыўная запатрабаванасць вялікіх паэтычных форм у літаратуры Беларусі эпохі Рэнесансу стала грунтам фарміравання тэндэнцыі да эпізацыі паэтычнага апавядання, якая праяўлялася як на метрычным, так і на вобразна-кампазіцыйным узроўнях. З канца XVI ст., на фоне развіцця тэндэнцыі этылагізму і этнаграфізму ў літаратуры, узмацнення яе суб'ектыўнага пачатку і эксплікацыі патрыятычнага пафасу ў паэтычных творах тэндэнцыя да эпізацыі вылілася ў эпічную дамінанту развіцця старажытнай паэзіі Беларусі.

5. Фарміраванне ліра-эпічнай традыцыі ў беларускай літаратуры – паступальны і цэласны працэс. Мастацкія здабыткі аўтараў лацінамоўных паэм, якія адносяцца да кантэксту прыгожага пісьменства Беларусі XVI – першай паловы XVII ст., непасрэдна або апасродкавана засвойваліся айчыннымі паэтамі другой паловы XVII, XVIII і XIX ст. На ўсіх этапах эстэтычнай рэцэпцыі лацінамоўных твораў вялікай паэтычнай формы, напісаных як замежнымі, так і мясцовымі аўтарамі, у старажытнай пісьмовай культуры Беларусі склалася непарыўная традыцыя ліра-эпічнага вершавання, якая стварыла адпаведны гісторыка-культуры грунт для далейшага натуральнага развіцця гэтай традыцыі ў новай беларускай літаратуры.

Асабісты ўклад суіскальніка

Дысертацыя ўяўляе сабой самастойнае навуковае даследаванне. Манускрыпты, артыкулы і матэрыялы канферэнцый, апублікаваныя па тэме дысертацыйнай работы, напісаны без сааўтараў і адлюстроўваюць асабісты ўклад суіскальніка ў вывучэнне гісторыі беларускай літаратуры XVI–XVII ст. Пераклады з лацінскай мовы ліра-эпічных твораў і іх каменціраванне выконваліся суіскальнікам без сааўтараў. У працэсе падрыхтоўкі вучэбна-метадычных дапаможнікаў па лацінскай мове ў сааўтарстве з Т. В. Федасеевай [100; 101] рэдапрыхтоўка арыгінальных або адаптаваных фрагментаў новалацінскіх тэкстаў, а таксама іх каменціраванне ажыццяўляліся аўтарам дысертацыі.

Апрабацыя вынікаў дысертацыі ажыццяўлялася на наступных навуковых канферэнцыях: II Міжнародны кангрэс «Беларускае Асветніцтва: вопыт тысячагоддзя» (Мінск, 17–19 мая 2000 г.); рэспубліканская навуковая канферэнцыя «Узаемадзеянне літаратур у сусветным літаратурным працэсе» (Гродна, 3–5 октября 2000 г.); V Міжнародная навуковая канферэнцыя «Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай» (Мінск, 16–18 кастрычніка 2001 г.); навуковая канферэнцыя, прысвечаная 80-годдзю БДУ «Філалагічныя навукі: Маладыя вучоныя ў пошуку» (Мінск, 20 красавіка 2001 г.); рэспубліканская навуковая канферэнцыя «Актуальныя праблемы даследавання мовы і маўлення» (Мінск, кастрычнік 2001 г.); II Міжнародная навуковая канферэнцыя «Пісьменнік – мова – стыль» (Мінск, 15–16 лістапада 2001 г.); Міжнародная канферэнцыя «V Пospelовские чтения – 2001: Сравнительное изучение литератур: теоретические аспекты» (Масква, 21–22 снежня 2001 г.); III Міжнародная канферэнцыя «Глобалізацыя сучаснага літаратурнага прастранства і літаратурны працэс. Художественныя модели мира» (Санкт-Пецярбург, 28–29 сакавіка 2002 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Шлях да ўзаемнасці» (Гайнаўка – Белавежа, 21–23 чэрвеня 2002 г.); Міжнародны сімпозіум «Разнастайнасць моў і культур у кантэксце глабалізацыі» (Мінск, 9–10 ліпеня 2002 г.); III Міжнародная навуковая канферэнцыя «Мова – літаратура – культура» (Мінск, 27–28 верасня 2002 г.); Міжнародная

канферэнцыя «Славянские литературы в контексте истории мировой литературы (преподавание, изучение)» (*Масква*, 22–23 кастрычніка 2002 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Чалавек перад абліччам вайны, рэвалюцыі і тэрору ў святле літаратурных і паралітаратурных, гістарычных і сучасных дакументаў» (*Люблін*, 18–20 лістапада 2002 г.); навуковая канферэнцыя «Філалагічныя навукі: Маладыя вучоныя ў пошуку: Матэрыялы навуковай канферэнцыі» (*Мінск*, 25 красавіка 2003 г.); VI Міжнародная навуковая канферэнцыя «Славянскія літаратуры ў сусветным кантэксце» (*Мінск*, 8–10 кастрычніка 2003); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Исследование славянских языков и литератур в высшей школе: достижения и перспективы» (*Масква*, 21–22 кастрычніка 2003); круглы стол філолагаў-класікаў і медыявістаў памяці Віктара Дарашкевіча (*Мінск*, ЕГУ, 11 чэрвеня 2004 г.); III рэспубліканская навуковая канферэнцыя «Беларусь у сучасным свеце» (*Мінск*, 28–29 кастрычніка 2004 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Мова, грамадства і праблемы міжкультурнай камунікацыі» (*Гродна*, 23–24 лістапада 2004 г.); IV Міжнародны кангрэс беларусістаў «Беларуская культура ў кантэксце культур еўрапейскіх краін» (*Мінск*, 6–9 чэрвеня 2005 г.); III Міжнародная навуковая канферэнцыя «Пісьменнік – мова – стыль» (*Мінск*, 29–30 верасня 2005 г.); VII Міжнародная навуковая канферэнцыя «Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай» (*Мінск*, 12–14 кастрычніка 2005 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «The relations between writings and literature: the experience of the Grand Duchy of Lithuania» (*Вільнюс*, 20–21 кастрычніка 2005 г.); міжнародная навуковая канферэнцыя «Канцэпцыя УЛБ (Украіна, Літва, Беларусь) ад ідэі да рэалізацыі: Да 100-годдзя з дня нараджэння Ежы Гедройца» (*Мінск*, 8–10 чэрвеня 2006 г.); V Міжнародная навуковая канферэнцыя «Мова – літаратура – культура» (*Мінск*, 16–17 лістапада 2006 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Леў Сапега і беларуская культура» (*Гродна*, 4–5 красавіка 2007 г.); Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя «Актуальныя праблемы з гістарычнай мінуўшчыны і сучаснасці ў грамадска-гуманітарных і сацыярэлігіязнаўчых навуках Беларусі, бліжняга і далёкага замежжа» (*Віцебск*, 19–20 красавіка 2007 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Феномен пагранічча: польская, украінская і беларуская літаратура – уплывы і ўзаемаўзбагачэнне» (*Люблін*, 17–18 кастрычніка 2007 г.); VIII Міжнародная навуковая канферэнцыя «Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай» (*Мінск*, 1–3 лістапада 2007 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Актуальныя праблемы сучаснай паланістыкі» (*Мінск*, 23 мая 2008 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Беларуска-яўрэйскі дыялог у кантэксце сусветнай культуры» (*Мінск*, 28–30 красавіка 2008 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Класічна філалогія на сучасным этапе» (*Львоў*, 7–8 лютага 2008 г.); XVII

Міжнародная навуковая канферэнцыя «Мова і культура» імя праф. С. Бурагі (Кіеў, 23–27 чэрвеня 2008 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Польска-беларускія культурныя, літаратурныя і моўныя сувязі» (Люблін, 26–27 чэрвеня 2008 г.); V Міжнародная навуковая канферэнцыя «Моўная, культурная і пісьмовая традыцыя ВКЛ» (Вільнюс – Сейны, 12–14 лістапада 2008 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Рэцэпцыя навуковай спадчыны акадэміка М. Я. Каліновіча ў сучаснай філалогіі» (Кіеў, 17 сакавіка 2009 г.); IX Міжнародная навуковая канферэнцыя «Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай» (Мінск, 15–17 кастрычніка 2009 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Культурная спадчына Вялікага Княства Літоўскага: да 440-годдзя Люблінскай уніі» (Люблін, 25–26 чэрвеня 2009 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Класіфікацыя філалогія в контексте мировой культуры» (Масква, 10–11 лістапада 2009 г.); Міжнародны навуковы кангрэс стыпендыятаў фонда імя Аляксандра фон Гумбальдта (Эсэн, 28–30 красавіка 2010 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Нябесныя апекуны, зямныя мецэнаты» (Вільнюс, 13 мая 2010 г.); V Міжнародны кангрэс беларусістаў (Мінск, 20–21 мая 2010 г.); Міжнародны навуковы кангрэс «Integrating science and technology for sustainable energy development as basis for secure future SSF-2010» (Мінск, 3–6 чэрвеня 2010 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Грунвальд – Танэнберг – Жальгірыс 1410 – 2010. Гісторыя – традыцыя – палітыка» (Мальбарк – Кракаў, 20–24 верасня 2010 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Судьбы славянства і эхо Грюнвальда: выбар пути рускімі землямі і народамі Восточной Европы в Средние века и раннее Новое время (к 600-летию битвы при Грюнвальде / Танненберге)» (Санкт-Пецярбург, 22–24 кастрычніка 2010 г.); рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя «Беларуская пісьмовая спадчына ў кантэксце еўрапейскага культурна-гістарычнага працэсу XI–XIX стагоддзяў: вытокі, традыцыі, уплывы» (Мінск, 24 мая 2010 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Антычная культура і славянскі свет (VII Супруноўскія чытанні)» (Мінск, 27 кастрычніка 2010 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя да 80-годдзя з дня нараджэння С. У. Сямчынскага (Кіеў, 19–20 мая 2011 г.); Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя «Роля асветнікаў у Беларусі і Турцыі» (Мінск, 19 красавіка 2011 г.); XX Міжнародная навуковая канферэнцыя «Беларуска-польскія літаратурныя, моўныя і гістарычныя сувязі» (Мінск, 28–29 чэрвеня 2011 г.); Міжнародны кангрэс «The impact of Latin heritage on the development of identities in the lands of the Polish Crown and the Grand Duchy of Lithuania: History, Language, Literature, modeling patterns of culture and mentality» (Фларэнцыя, 28–30 сакавіка 2012 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Беларуская і руская літаратуры: тыпалогія ўзаемасувязей і нацыянальнай ідэнтыфікацыі» (Мінск, 18–19 красавіка 2012 г.).

Асноўныя палажэнні дысертацыі абмяркоўваліся на пасяджэннях кафедры тэорыі літаратуры БДУ. Даследчыцкія метады, тэарэтычныя палажэнні і практычныя матэрыялы дысертацыі апрабаваліся пры распрацоўцы тэарэтычных, практычных і спецыялізаваных курсаў для студэнтаў спецыяльнасцяў «Беларуская філалогія», «Класічная філалогія» (філалагічны факультэт), «Сучасныя замежныя мовы» і «Культуралогія» (факультэт міжнародных адносін) БДУ, а таксама ў публікацыях па тэме дысертацыі.

Апублікаванасць вынікаў дысертацыі

Асноўныя палажэнні і вынікі дысертацыйнага даследавання знайшлі адлюстраванне ў 101 публікацыі, сярод якіх 2 манаграфіі (500 старонак, 29,3 аўт. арк.), 23 артыкулы ў рэцэнзаваных выданнях (15,3 аўт. арк.), сярод якіх 8 замежных (7,9 аўт. арк.), 32 артыкулы ў навуковых і літаратурна-мастацкіх выданнях (15,6 аўт. арк.), сярод якіх 4 замежных (2,2 аўт. арк.), 28 матэрыялаў канферэнцый (5,5 аўт. арк.), сярод якіх 6 (1,1 аўт. арк.) – у замежных выданнях, навуковыя каментарыі да лацінамоўных тэкстаў і іх перакладаў (1,8 аўт. арк.). Агульны аб'ём апублікаваных матэрыялаў складае 67,4 аўтарскіх аркушаў.

Структура і аб'ём дысертацыі

Структура дысертацыі адпавядае мэце паказаць генезіс і эвалюцыю лацінамоўнага ліра-эпасу ў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі XVI – першай паловы XVII ст., вызначыць ступень яго сувязі з агульнаеўрапейскім літаратурным працэсам і з асаблівасцямі развіцця айчыннага прыгожага пісьменства ў названы перыяд. Разглядаецца таксама праблема эвалюцыі поглядаў на паэму ад антычнасці да сучаснасці, пытанне пра дынаміку жанравай структуры лацінамоўнага ліра-эпасу. Робіцца кароткі агляд далейшай рэцэпцыі ліра-эпічнай традыцыі, сфарміраванай у лацінамоўнай паэзіі Беларусі эпох Рэнесансу і ранняга Барока, яе ўплыў на творчасць «прадвеснікаў» беларускага нацыянальнага адраджэння.

Дысертацыйнае даследаванне складаецца з уводзін, агульнай характарыстыкі работы, шасці главаў з высновамі, заключэння, спісу выкарыстаных крыніц (476 найменняў), спісу публікацый саіскальніка (101 найменне). Агульны аб'ём дысертацыі – 256 старонак; асноўны тэкст займае 202 старонкі, спіс літаратуры – 54 старонкі.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ РАБОТЫ

Першая глава «Станаўленне і ідэйна-эстэтычнае развіццё лацінамоўнага ліра-эпасу: тэарэтычны аспект» прысвечаны разгляду пытанняў тэрміналагічнага і жанравага дыскурсу ў дачыненні да лацінамоўнай паэмы ад Антычнасці да Барока ў еўрапейскім кантэксце літаратурнай эвалюцыі.

У раздзеле 1.1 «*Carmina majora*: праблема размежавання тэрміналагічнага поля» акцэнтуюцца адрознасць навуковых уяўленняў пра паэтычныя жанры, якія склаліся ў антычны перыяд, ад тых, якія прэзентуе сучасная літаратурная тэорыя. Шматмоўнае прыгожае пісьменства Беларусі XVI – першай паловы XVII ст. прадстаўлена значнай колькасцю твораў вялікай паэтычнай формы, да якіх у еўрапейскай літаратуразнаўчай традыцыі ўжываецца дэфініцыя «*carmina majora*» («творы вялікай паэтычнай формы»). Іх мастацкая фактура выяўляе цесную сувязь з антычнасцю, але ў межах гэтых твораў выпявалі новыя мастацкія тэндэнцыі. Магчыма, з гэтай прычыны ў сучасных літаратуразнаўчых даследаваннях *carmina majora* эпохі Рэнэсансу і Барока займаюць «сярэдзіннае» становішча паміж тэрмінамі «эпас», «эпапея», з аднаго боку, і «паэма» – з другога. Гэта спрычынілася да своеасаблівага тэрміналагічнага эклектызму ў навуковых працах, дзе для іх жанравай ідэнтыфікацыі, прычым без належнага тэарэтычнага абгрунтавання, ужываюцца тэрміны «гістарычная эпока», «гераічная эпока», «рыцарская эпока», «гераічная паэзія», «эпічная лацінамоўная паэзія», «героіка-эпічная паэзія» і інш.

Выбар метадалогіі даследавання дэтэрмінуецца ў першую чаргу мастацкай спецыфікай адпаведных літаратурных эпох – Рэнэсансу і Барока, якія былі звязаны з першаснай задачай мастацкага ўвасаблення чалавечай асобы. У сістэме ж эстэтычных спектраў літаратуры (паводле схемы А. Андрэева¹) цэнтральнае становішча займае героіка. Аснову метадалогічнай базы даследавання складаюць працы С. Аверынцава, А. Андрэева, М. Вебера, Х. Гофмана, В. Дарашкевіча, С. Кавалёва, Н. Капысцянскай, У. Кароткага, Д. Ліхачова, С. Нарбутаса, К. Польшман, В. Рагойшы, І. Саверчанкі, Н. Тамарчанкі, Э. Ульчынайтэ, В. Халізева, Ё. Хейзінгі, І. Штэйнера і інш. У працэсе даследавання выкарыстоўваецца гісторыка-кантэкстуальны метада для вывучэння культурных з’яў далёкай мінуўшчыны, а таксама асноўныя палажэнні параўнальна-гістарычнага метаду. Дынамічнае разуменне паняцця жанра ў літаратурнай тэорыі дае грунт для выкарыстання ў межах дадзенай працы рэцэптыўна-эстэтычнай методыкі, агульную ўстаноўку на якую сфармуляваў яшчэ ў пачатку XX ст. І. Франко, а пазней канцэптуальна распрацаваў Г. Р. Яўс. Закладзенае ў аснову гэтай методыкі адмаўленне ад эмпірыкі пазітывісцкай школы, ад імкнення прадставіць гісторыю літаратуры як шэраг лакалізаваных у часе і прасторы шэдэўраў, устаноўка на вывучэнне мастацкіх твораў з пазіцыі не толькі крытыка, але і чытача дазваляе найбольш поўна прадставіць рэальную панараму развіцця лацінамоўнага ліра-эпасу ў старажытнай беларускай літаратуры. У дысертацыйным даследаванні працэс жанравай эвалю-

¹ Гл.: Андреев, А.Н. Целостный анализ литературного произведения : учеб. пособие для студентов вузов / А.Н. Андреев. – Минск : НМЦентр, 1995. – С. 14.

цыі *carminum majorum* разглядаецца ў чатырох сінхранічных зрэзах: першы – 10-я – 30-я гг., другі – 40-я – 60-я гг., трэці – 80-я – 90-я гг. XVI ст., чацвёрты – першая трэць XVII ст. Гэта дазваляе высветліць спецыфіку функцыянавання твораў вялікай паэтычнай формы ў межах дзвюх вызначальных для гісторыі беларускай літаратуры і культуры эпох – Рэнэсансу і Барока.

У старажытных паэтыках ад Антычнасці да Барока ў адносінах да буйнога паэтычнага твора прымяняліся тэрміны «эпас» (*ἔπος, epos*) або «эпапея» (*ἔπι ποίησις, eporoeia*). У раздзеле вывучаецца змястоўнае нападзенне гэтых тэрмінаў у паэтыках Арыстоцеля, Гарацыя, Дыямеда Граматыка, Іаана Гарландскага, Валянціна Экія, Франчэска Рабартэлы, Якуба Пантана, Юлія Цэзара Скалігера і іншых. Асаблівая ўвага звяртаецца на трактат «*De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus*» («Пра дасканалую паэзію, або Вергілій і Гамер») Мацея Казіміра Сарбеўскага, які, працуючы ў Крожах, Вільні і Полацку, не мог не пазнаёміцца са шматлікімі ўзорамі лацінамоўнага ліра-эпасу паэтаў ВКЛ. У названым трактаце вучоны сфармуляваў асноўныя правілы стварэння эпапеі, якія ўжо замацаваліся ў папярэднім паэтычным дыскурсе.

З сярэдзіны XVIII ст. фарміруецца традыцыя супрацьпастаўлення эпапеі і рамана, што прыводзіць да тэрміналагічнага зруху: ужывання тэрмінаў «эпас» і «эпапея» пераважна ў дачыненні да праявітых твораў або помнікаў вуснай народнай творчасці. Выправіць названы перакос, які сфарміраваўся ў працах тэарэтыкаў эпохі рамантызму і некаторых мысляроў пачатку XIX ст. (напр., В. Бялінскага), магчыма шляхам тэрміналагічнай лакалізацыі старажытнай кніжнай паэмы ў межах ліра-эпасу. Аналіз вялікага корпусу лацінамоўных паэм у літаратуры Беларусі XVI – першай паловы XVII стст. дазваляе зрабіць выснову, што наяўнасць у іх лірычна-суб’ектыўнага пачатку – не спантанна прадстаўленая рыса (як, прыкладам, сцэна развітання Гектара з Андрэахай у Гамера), а канстытутыўная жанравая характарыстыка. Яна сведчыць пра эвалюцыйнае змяненне антычнага эпічнага канона. Тым не менш, стрыжнёвая жанравая прыкмета эпасу – аб’ектыўнае ўзнаўленне знешняй у адносінах да аўтара рэчаіснасці – заўсёды выходзіць у паэмах названага перыяду на першы план і вызначае іх эпічную прыроду. На гэтай падставе, прызнаючы, следам за В. Рагойшам, што ў эпічных паэмах (або эпапеях) «пэўная ліра-эпічная раўнавага можа парушацца і на карысць эпасу»², мы разглядаем лацінамоўныя паэмы эпох Рэнэсансу і ранняга Барока (у тым ліку *carmina heroica*) у межах пераходнага ліра-эпічнага віду.

У раздзеле **1.2 «Жанравая эвалюцыя лацінамоўнай кніжнай паэмы ад антычнасці да Барока: еўрапейскі гісторыка-літаратурны кантэкст»** робіцца кароткі агляд гісторыі лацінамоўнай паэмы ў кантэксце літара-

² Рагойша, В.П. Паэтычны слоўнік / Вячаслаў Рагойша. – 3-е выд., дапрац. і дапоўн. – Мінск : Бел. навука, 2004. – С. 493.

турнага развіцця Еўропы, пачынаючы з «Энеіды». У познеантычным эпасе больш выразна праяўляецца панегірычная накіраванасць, рысы дэкламацыйнага стылю. У гэты час узнікаюць шматлікія паэтычныя пералажэнні пражаных тэкстаў, у тым ліку біблейскіх, на грунце чаго фарміруецца жанр біблейскага эпасу. На фоне пошукаў новых эпічных форм класічная эпопея вергіліеўскага тыпу ніколі не пакідала еўрапейскую літаратуру. Так, у паэзіі аўтараў «каралінгскага адраджэння» бярэ пачатак своеасаблівая сярэднявечная мода на стварэнне эпічных паэм вялікага памеру – па некалькі тысяч гекзаметраў, у якіх адлюстроўваліся падзеі гераічнай сучаснасці. З’яўленне народных эпічных твораў на нацыянальных мовах (напрыклад, «Беавульф» або «Песня пра Раланда») не азначала заняпаду класічнай эпопеі вергіліеўскага тыпу. Новыя тэндэнцыі ў развіцці эпічнай паэзіі на ўсім гістарычным шляху развіваліся паралельна з працягам традыцый кніжнага паэтычнага эпасу. Гэта падмацоўвалася асаблівым культурна-сацыяльным статусам латыні, якая была не толькі моваю адукацыі і навукі, але таксама істотным кампанентам «хрысціянскага поля цывілізацыі» (У. Конан). У сферы апрацоўкі тых сюжэтаў, якія найбольш адпавядалі «гарызонту чаканняў» (Г. Р. Яўс) сярэднявечнага чытача, даволі паслядоўна назіраецца «паралельнасць» у рэцэпцыі гэтых сюжэтаў труверамі ды мінезінгерамі, з аднаго боку, і вучонымі лацінскімі паэтамі – з другога. Так, гісторыя жыцця і подзвігаў Аляксандра Македонскага стала сюжэтнай асновай не толькі рыцарскага рамана «Александрыя», але і лацінамоўнай эпопеі Вальтэра Шацільёнскага «*Alexandreis*» («Александрэіда»).

З сярэдзіны XV ст. значнае пашырэнне атрымаў гісторыка-панегірычны эпас – вершаваныя творы, прысвечаныя прадстаўнікам правячых дынастый Еўропы. Некалькі такіх паэм з аднолькавай назвай – «Аўстрыяда» – былі напісаны ў XVI ст. у гонар Габсбургаў. Надзвычай запатрабаванай у новалацінскай эпічнай паэзіі эпохі Рэнэсансу была свяшчэнная гісторыя хрысціянства. Так, шэраг вядомых біблейскіх сюжэтаў паклаў у аснову гераічнага эпасу «*Davidias*» («Давідзіяда») харвацкі паэт Марка Маруліч.

У мастацтве Барока гераічнае, як і іншыя эстэтычныя катэгорыі, пачынаюць вывучацца на памежжы дзвюх бясконцых прастораў – сусвету і мікракосмасу чалавечай асобы, а таксама на грані канечнага часу і вечнасці. Больш выразнай становіцца этыялагічная накіраванасць гераічнага эпасу: І. Сукцэрвіцый (аўтар «Данейды»), С. Кляновіч (аўтар «Раксаланіі»), Я. Бакацый (аўтар «Венгрыяды») адкрывалі чытачам малавядомыя краіны. У эпоху Барока, як і ў часы Рэнэсансу, гераічная паэма напаўняецца актуальнымі падзеямі гісторыі, у тым ліку і славянскай. Шляхам вывучэння ўзораў лацінскай эпічнай паэзіі ўдасканалівалі сваё майстэрства стваральнікі паэтычных

эпапей на нацыянальных мовах: Тарквата Таса, Луіз ваз дэ Камоэнс, П'ер дэ Рансар, Джон Мілтан.

Зроблены гісторыка-тэрміналагічны і гісторыка-літаратурны экскурс дазволіў прыйсці да высновы, што лацінамоўную паэму ў старабеларускай літаратуры мэтазгодна разглядаць не ў межах эпасу як паэтычнага роду, а ў межах ліра-эпасу. Гэта магчыма, у першую чаргу, з пункту гледжання семантычнага нападзення самога паняцця «ліра-эпас»: яно аказваецца шырэйшым у параўнанні з першым. Ужыванне ж тэрмінаў «гераічны эпас», «эпапея» і «гераічная эпока» ў вузкім (відавым) значэнні апраўдана толькі ў якасці варыянтаў намінацыі канкрэтнай жанравай разнавіднасці – гераічнай паэмы. Мастацкая фактура лацінамоўных *carminum majorum* у шматмоўнай літаратуры Беларусі XVI – першай паловы XVII стст., як і ў літаратуры іншых краін гэтага ж перыяду, выяўляе цесную сувязь з антычнасцю (з прадпісаннямі класічных паэтык Арыстоцеля і Гарацыя). Разам з тым, у межах новалацінскіх ліра-эпічных твораў выпявалі актуальныя мастацкія тэндэнцыі, якія, з аднаго боку, дэтэрмінаваліся ўплывам паэтычных тэорый новага часу, з другога боку, самі становіліся фактарам фарміравання адпаведных накірункаў эвалюцыі тэарэтычных поглядаў.

Другая глава «**Пачаткі паэтычнага ліра-эпасу ў літаратуры Беларусі перыяду ранняга Рэнесансу**» прысвечаны ліра-эпічнай творчасці Яна Вісліцкага і Мікалая Гусоўскага. У раздзеле 2.1 «**Канцэпцыя дзяржаўнага патрыятызму ў «Прускай вайне» Яна Вісліцкага**» разглядаецца шырокае кола пытанняў, што датычаць гісторыі стварэння, лакалізацыі ў беларускай культурнай прасторы, перакладаў і навуковай адаптацыі паэмы Яна Вісліцкага «*Bellum Prutenum*» («Пруская вайна»). Вывучэнне гісторыка-літаратурнага кантэкста, у якім стваралася паэма, а таксама аналіз сюжэтна-кампазіцыйных і вобразных прыярытэтаў твора дазваляюць ідэнтыфікаваць яго як гераічную эпапею, у якой услаўленне правячай дынастыі – Ягелонаў – спалучаецца з фармулёўкай патрыятычнай канцэпцыі гісторыі ВКЛ. Паказваецца тыпалагічная сувязь «Прускай вайны» з паэмай Р. Барталіні «Аўстрыяда» (1516), прысвечанай імператару Максіміліяну Габсбургу, пры гэтым адзначаецца арыгінальнасць ідэйна-мастацкай задумы Яна Вісліцкага. Традыцыйная ў антычных паэтаў апеляцыя да Музаў лагічна замяняецца ў паэта-хрысціяніна малітваю да Панны Марыі, што магло быць звязана як з эстэтычнымі прыярытэтамі самога аўтара (у творчасці якога паэтычная марыялогія займае важнае месца), так і з яго жаданнем нават адзін з кампазіцыйных элементаў гераічнага эпасу зрабіць сродкам дэкларацыі патрыятызму (праз асацыятыўную паралель з грунвальдскай песняй «Багародзіца Дзявіца», якая служыла ваенна-патрыятычным гімнам ратнікаў пад Грунвальдам).

Незвычайны фінал першай кнігі (нечаканы сюжэтны пераход ад Леха, Крака і Ванды да Ягайлы) службыць адмысловым мастацкім сродкам увасаблення актуальнай для грамадзянскага светасузірання еўрапейскіх народаў ідэі пераносу ўлады (*translatio imperii*). На пачатку другой кнігі паэмы Ян Вісліцкі ўпершыню ў еўрапейскай паэзіі прадставіў мастацкую прэзентацыю ВКЛ, якая пазней будзе паўтарацца ў іншых паэтаў, робячыся паступова мастацкім топасам (*locus communis*) у творах Мікалая Гусоўскага, Яна Радвана, Францішка Князьніна, а пазней і ў паэтаў XIX ст. – Адама Міцкевіча і Уладзіслава Сыракомлі. Этнічны склад ВКЛ паэт абмяжоўвае трыма народамі – «белымі русінамі», «намадамі» (татарамі) і «масагетамі» (жмудзінамі) [*Bellum II, 18–22*]³. Такім чынам ён паказвае ВКЛ як частку зямнога сусвету (*orbis terrarum*) і, падобна старажытнаўсходнеславянскім летапісам, быццам бы абходзіць гэтую дзяржаву па яе межах.

У аснове паэтычнай палітры «Прускай вайны» – літаратурныя і вусныя паданні пра вайну з тэўтонцамі. У адпаведнасці з народнымі ўяўленнямі (адлюстраванымі ў фальклорных помніках) Ян Вісліцкі функцыянальна разводзіць двух валадароў, якія стаялі на чале саюзных войскаў. Ягайла ў «Прускай вайне» – *rex divus* (Боскі кароль), *dux pacis* (правадыр міру), натхняльнік войска; Вітаўт – *dux belli* (правадыр вайны). Менавіта Ягайла паслядоўна прадстаўляецца як эпічны *heros perfectus* (дасканалы герой), сілу і мудрасць якога дапаўняе яго *pietas* (набожнасць). Каб асобна праславіць шматлікія цноты свайго героя, паэт завяршае другую кнігу панегірыкам-«славай» яму, прыбгаючы да арыгінальнага ў мастацтве ранняга Рэнэсансу прыёму «несупастаўлення» з вядомымі героямі антычнасці. У трэцяй кнізе паэмы Ян Вісліцкі ўславіў каралеву Соф’ю Гальшанскую, выключная мудрасць і прыгажосць якой адпавядаюць эпічнай велічнасці галоўнага героя – Ягайлы.

У межах традыцыйнай жанравай формы *carmen heroicum* Ян Вісліцкі прапанаваў арыгінальнае вырашэнне гераічнай тэмы. Абапіраючыся на фальклорныя і кніжныя крыніцы, аўтар стварыў уласную паэтычную аксіялогію, звязаную з ацэнкай гістарычнага значэння Грунвальдскай бітвы, сфарміраваўшы шляхам гістарычнай рэтраспекцыі мастацкае ўяўленне пра ўнікальнасць гістарычнага шляху Айчыны.

У раздзеле **2.2 «Ліра-эпічная творчасць Мікалая Гусоўскага: эстэтычная праграма, індывідуальнае майстэрства»** разглядаюцца ўсе вядомыя ліра-эпічныя творы Мікалая Гусоўскага. Найбольш дэтальна аналізуецца паэма «*Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis*» («Песня пра постаць,

---

³ Спасылкі на творы новалацінскай паэзіі, якія былі навукова перавыдадзены ў новы час, робяцца ў адпаведнасці з традыцыямі класічнай філалогіі (з пазначэннем скарачонай назвы твора і нумару паэтычнага радка). Пералік умоўных скарачэнняў прыводзіцца ў тэксце дысертацыі.

дзікась зубра і паляванне на яго», 1523; далей – «Песня пра зубра»): вывучаецца творчая гісторыя, ідэйна-мастацкая спецыфіка твора, працэс яго асваення ў навуковай і культурнай прасторы Беларусі, пытанне пра час стварэння паэмы. Усё гэта дазваляе даць адэкватную жанравую характарыстыку твору, вызначыць асноўныя пункты сфармуляванай у «Песні пра зубра» эстэтычнай праграмы аўтара. У яе межах найвышэйшую аксіялагічную каштоўнасць набывае чалавек-Творца: паэт эксплікуе і аргументуе ўяўленне пра прыярытэт інтэлектуальнага патэнцыялу ў працэсе развіцця грамадства. Гэтая ідэя ўвасабляецца паэтам у кантэксте апазіцыі, выразна сфармуляванай у творчасці старажытнарымскіх аўтараў (Авідзія, Тыбула, Плінія Старшага і інш.): *otia* (вольны час) – *labor* (цяжкая праца). Слова *otia* паэт ужывае, супрацьпастаўляючы паэтычныя заняткі паляванню (апошняе для яго – *labor*) [*Carmen*, 96], прычым ужывае ў гуманістычным яго разуменні, засвоеным паэтамі эпохі Рэнесансу з твораў іх куміра Цыцэрона. Гэта не проста ‘адпачынак, вольны час’ – гэта прынцыповая пазіцыя мастака, яго інтравертаванасць, сканцэнтраванасць на ўласным унутраным свеце.

Паэма пачынаецца з супрацьпастаўлення маркіраваных падзей – відовішча бою быкоў і зубрыных ловаў; адсюль у паэме пачынаецца больш шырокае супрацьпастаўленне дзвюх цывілізацый – заходняй і ўсходняй. Паляўнічыя абразкі ў «Песні пра зубра» не толькі пластычна перадаюць жывасць і каларыт ловаў у беларускіх пушчах, – яны нясуць у сабе глыбокі ўнутраны падтэкст. На мікраўзроўні (у шматлікіх адступленнях) паэт фармулюе надзённыя праблемы палітычнага жыцця ў Еўропе, якія непасрэдным чынам тычацца лёсу яго народа. Тым часам на макраўзроўні, праз вобраз-сімвал зубра расстаўляюцца вартасныя акцэнтны, звязаныя з адэкватнай ацэнкай культурнага і гістарычнага шляху беларускага народа, яго духоўных здабыткаў. Скрупулёзны тэксталагічны аналіз заключнай часткі паэмы дазваляе сцвярджаць, што яна пісалася ў некалькі этапаў і была скончана ўжо пасля вяртання паэта з Італіі на радзіму.

У паэме «Песня пра зубра» адчуваецца моцны эпічны пачатак, што звязана ў першую чаргу з увядзеннем вобраза вялікага князя Вітаўта, які ў мастацкай фактуры твора функцыянальна прэзентаваны як эпічны *heros perfectus*. Разам з тым, у жанравай прыродзе твора пераважае элегічная дамінанта, што абумоўлена ўжываннем адпаведнага паэтычнага памеру (элегічны двуверш) і звязана з творчай гісторыяй помніка, які першапачаткова быў задуманы як эпікграма або элегія прэзентатыўнага характару. Аднак жаданне бачыць у Мікалаю Гусоўскім беларускага Гамера абумовіла мастацкую спецыфіку перакладчыцкіх перастварэнняў, выкананых Я. Парэцкім і Я. Семяжонам, пазней – Н. Арсенневай і У. Шатонам. У сваю чаргу, гэта вызначыла

адпаведны вектар даследчыцкіх інтэрпрэтацый. Так, у працах У. Калесніка, А. Лойкі і іншых вучоных назіраецца імкненне прадставіць «Песню пра зубра» нацыянальнай эпопеяй.

Паэма «*De victoria <...> adversus Turcos*» («Пра перамогу над туркамі», 1524), напісаная элегічным двувершам, спалучае ў сабе рысы элегіі і эпінікія (верша на перамогу). Як і ў «Песні пра зубра», асаблівая ўвага надаецца прэзентацыі духоўнага правадыра народа (караля Жыгімонта I), а таксама сцвярдзэнню неабходнасці абароны хрысціянства перад наступам турак. Мікалай Гусоўскі прыбягае да натуралістычнай дэталізацыі, каб растлумачыць, чаму людзі выракаюцца веры бацькоў. Паэт падкрэслівае выключную ролю нябесных сіл у нечакана здабытай перамозе, нагадвае суайчыннікам пра іх хрысціянскі абавязак.

Яшчэ больш выразна хрысціянска-апалагетычная тэма эксплікуецца ў паэме «*De vita et gestis Divi Hyacinthi*» («Пра жыццё і подзвігі святога Гіяцынта», 1525), якая з'яўляецца паэтычнай інтэрпрэтацыяй агіябіяграфіі манаха-дамініканца XIII ст. святога Гіяцынта (Яцка) Адраванжа. Паэма напісаная «гераічным метрам» – гекзаметрам, аднак у дадзеным выпадку мы маем справу з асаблівай разнавіднасцю *carminis heroici* – агіяграфічнай паэмай (агіяграфічным эпасам), вытокі якой сягаюць у літаратуру позняй антычнасці. Неабходны на пачатку гераічнага эпасу *argumentum totius eorpeiae* (галоўная тэма ўсёй эпопеі) зліваецца з інвакацыяй. Функцыяй апекуна паэзіі ў дадзеным выпадку надзяляецца не Муза, а сам святы падзвіжнік, да якога апелюе аўтар. Апаведны стыль жыццёвай часткі паступова трансфармуецца ў стыль прапаганды літаратуры, насычаны сімваламі, алегорыямі, біблейскімі алюзіямі. Усё гэта стварае арыгінальнае мастацкае палатно, у якім вырашаецца шэраг праблем духоўнага жыцця суайчыннікаў. Паэт засяроджвае ўвагу на эстэтычным аспекце хрысціянскай веры, ствараючы сваю апалогію красы.

Паэтычная спадчына Мікалая Гусоўскага – багатая крыніца мастацкіх дасягненняў і вынаходніцтваў. Яна выглядае нетыповай з'явай у тагачаснай літаратуры на фоне твораў іншых лацінамоўных паэтаў, якія саборнічалі адзін з адным у дасканаласці рэцэпцыі антычнай літаратурнай спадчыны. Такое свядомае амаль поўнае ігнараванне антычнай вобразнасці звязана найперш з хрысціянскім светапоглядам аўтара. Усё, што звязана з хрысціянствам, – *certi res* (праўда; дасл. 'надзейныя рэчы') для паэта. Багі старажытных рымлянаў – гэта толькі *fabula* (байка).

Паэты ранняга Рэнэсансу стварылі першыя ўзоры паэтычнага ліра-эпасу: Ян Вісліцкі – гераічную паэму «Пруская вайна», Мікалай Гусоўскі – сінкрэтычную паводле жанравай прыроды «Песню пра зубра», элегічны эпінікій «Пра перамогу над туркамі» і агіяграфічную паэму «Пра жыццё і подзвігі

святога Гіяцынта». Абодва аўтары падкрэслівалі адрознасць уласнага творчага «*ego*» у параўнанні з мастацкай аўтапсіяй даўніх і сучасных пісьменнікаў. Яны выпрацавалі арыгінальную творчую методыку выкарыстання літаратурнай спадчыны антычнасці – як на ўзроўні фармальнай паэтыкі, так і ў плане вобразна-тэматычных прыярытэтаў. Імітацыя як генеральная методыка засваення антычнасці набліжаецца ў іх творах да вышэйшага ўзроўню – эмуляцыі. У межах вобразна-выяўленчай топікі старажытнарымскай паэзіі Ян Вісліцкі і Мікалай Гусоўскі стварылі арыгінальныя паводле задумы, кампазіцыі, сюжэта і ідэйна-мастацкага выканання паэтычныя творы.

У главе трэцяй «**Лацінамоўны ліра-эпас перыяду позняга Рэнесансу: жанрава-мастацкая адметнасць, паэтыка**» далейшы працэс эвалюцыі ліра-эпасу разглядаецца праз прызму ацэнкі значэння лацінскай пісьмовай культуры ВКЛ і яе ролі ў развіцці айчыннага пісьменства. Перанос даследчыцкай увагі ў феноменалагічную сферу ў межах раздзела **3.1 «*Latinitas* у пісьмовай культуры Беларусі другой паловы XVI ст. як фактар захавання лацінамоўнай ліра-эпічнай традыцыі»** дэтэрмінуецца той гістарычнай акалічнасцю, што сярэдзіна XVI ст. у літаратуры большасці краін Еўропы была адзначана навуковымі пошукамі гуманістаў. Яны імкнуліся мадэрнізаваць класічную паэтыку і ажыццявіць паварот паэтычнай творчасці да нацыянальных моў. Важную ролю ў гэтым працэсе адыграла дзейнасць паэтаў французскай Пляяды, а таксама італьянскага гуманіста Сперонэ Спероні. Тым часам у шматмоўнай літаратуры Беларусі позняга Рэнесансу латынь – цяпер ужо поруч з польскай мовай – па-ранейшаму займала дамінуючае месца як мова свецкай кніжнай паэзіі. Эпоха Рэфармацыі, якая знаменавала сабой паварот да нацыянальных моў у краінах Заходняй Еўропы, істотна не змяніла моўнай сітуацыі на нашых землях. Паказальна, што менавіта з асяроддзя кальвіністаў паходзілі лацінамоўныя паэты Беларусі Гальяш Пельгрымоўскі, Францішак Градоўскі і Ян Радван.

Культурна-гістарычным грунтам *Latinitatis* на нашых землях была даўняя традыцыя, якая сфарміравалася яшчэ ў часы Міндоўга і была падтрымана ў XVI ст. пашырэннем у сферы агульнадзяржаўнага летапісання легенды пра Палямона. Умацаванню лацінскай культуры ў магнацка-шляхецкім асяроддзі Беларусі перыяду позняга Рэнесансу спрыялі і іншыя акалічнасці: адукацыйныя прыярытэты, цесныя кантакты айчыннай магнатэрыі з правячымі дынастыямі Еўропы і інш. Усё гэта спрычынілася да таго, што плён мастацкай творчасці айчынных паэтаў ранняга Рэнесансу атрымаў непасрэдны працяг ужо ў 30-х гг. XVI ст. Да гэтага часу адносіцца агіяграфічная сільва (эпілій) Яна Андрушэвіча, у якой распавядаецца гісторыя віленскіх манахаў-францішканаў, забітых у часы князя Альгерда. У гэтым творы, як і ў «Прускай вайне» Яна Вісліцкага, назіраецца імкненне ўвесці ў межы ліра-эпасу айчын-

ную гісторыю і яе герояў: Ян Андрушэвіч падкрэслівае ролю віленскага ваяводы Пятра Гаштольда ў справе ўшанавання культу святых пакутнікаў.

Пэўным чынам да развіцця ліра-эпічнай традыцыі ў літаратуры Беларусі сярэдзіны XVI ст. спрычыніўся адукаваны гуманіст, ураджэнец Іспаніі Пётр Раізій. Шэраг сваіх паэтычных твораў – сільвы, прысвечаныя каралю і магнатам, пачатковы фрагмент эпапеі «*Sarmatidos liber primus*» («Сарматыда, кніга першая»), агіяграфічную паэму пра святога Станіслава ён напісаў гекзаметрам. Гэтым жа памерам П. Раізій складаў тэя творы, якія паводле вызначэння да эпічнай паэзіі не адносяцца, – *carmen funebre* («верш на пахаванне») і *carmen nuptiale* («верш на шлюб»). Такім чынам, мастацкая практыка П. Раізія стала своеасаблівым каталізатарам у працэсе фарміравання тэндэнцыі да эпізацыі паэтычнага аповеду, якая паступова стала адной з генеральных мастацкіх тэндэнцый у развіцці айчыннага ліра-эпасу.

У папярэдніх даследаваннях па гісторыі беларускага пісьменства назіраецца недаацэнка ролі літаратуры паўночнага Адраджэння і, у прыватнасці, паэзіі аўтараў «нямецкай культурнай прасторы» (Г. Віганд) ў развіцці ліра-эпічнай творчасці на Беларусі. Між тым менавіта праз іх творчасць у лацінамоўную паэзію ВКЛ пранікалі актуальныя мастацкія інтэнцыі. Так, у паэме сілезца А. Шротара «*De fluvio Memela <...> carmen elegiacum*» («Элегічная песня пра раку Нёман», 1553) Нёман выступае сімвалам ВКЛ. Такое мастацкае рашэнне паэта – своеасаблівы пралог да сталай літаратурнай традыцыі, звязанай з паэтычным услаўленнем Нёмана, якая пачала фарміравацца ў шматмоўнай літаратуры Беларусі яшчэ ў XVI ст., а менавіта ў «Радзівіліядзе» Яна Радвана [*Radivilias I, 75*]. Пазней спецыфічнае мастацкае асэнсаванне Нёмана як увасаблення ліцвінскага патрыятызму набыло значэнне «сімвалічнага капітала» (П. Бурдзье) нацыянальнай культуры ў творчасці А. Міцкевіча, У. Сыракомлі, Адэлі з Устроні, Якуба Коласа.

Нямецкія гуманісты эксплікуюць у сваіх творах новае гуманістычнае разуменне ідэі *herois perfecti* (дасканалы герой) і гераічнай тэматыкі наогул. Яны пастуліруюць ідэю, што *studia humaniora* (вывучэнне гуманітарных навук) – такія ж арыстакратычны від дзейнасці, такая ж *virtus* (доблесць), як ратныя подзвігі на полі бітвы. Усё, што звязана з асветаю, прынамсі з паэтычнымі заняткамі, прызнаецца вартым таго, каб апісвацца «гераічным» памерам – гекзаметрам, якім былі напісаны эпапеі Гамера і Вергілія. Адпаведнае разуменне гераічнага ідэалу ўвасоблена і ў творчасці Іягана Мюліуса з Лібенродэ (? – 1585), які з 1562 па 1564 г. займаўся педагагічнай дзейнасцю і літаратурнай творчасцю пры двары магната Грыгорыя Хадкевіча. Гераічны эпінікій І. Мюліуса «*Divina gratia <...> victoria de Moschis reportata a magnifico Domino Gregorio Chodcievitio...*» («Перамога над маскоўцамі, здабытая з ласкі Божай <...> яснавяльможным Панам Грыгорыем Хадкевічам...», 1564)

– першая паэтычная прэзентацыя цэнтральнай падзеі Лівонскай вайны, перамогі войска ВКЛ у Чашніцкай (Ульскай) бітве. *Heros perfectus* Грыгорый Хадкевіч паказаны як вопытны ваенны камандзір і мудры правадыр войска, у якім – мужныя героі з ліку айчынай арыстакратыі – Георгій Тышкевіч, Мікалай Сапега, Раман Сангушка, Багдан Саламярэцкі.

У раздзеле 3.2 «Героіка-патрыятычны пафас ліра-эпічных твораў **Базыля Гіяцынта, Францішка Градоўскага і Гальяша Пельгрымоўскага**» разглядаюцца паэмы «лівонскага цыкла», напісаныя Б. Гіяцынтам і Ф. Градоўскім, а таксама вывучаецца дыскусійнае пытанне пра лацінамоўную ліра-эпічную творчасць Г. Пельгрымоўскага.

Прысутнасць жанравай намінацыі «*panegyricus*» у назве паэтычнага твора Б. Гіяцынта «*Panegyricus in excidium Polocense*» («Панегірык на ўзяцце Полацка», 1580) – факт нетыповы для айчынай кніжнай традыцыі. Такую назву маглі мець творы, прыналежаць да сферы ўрачыстага красамоўства, што пацвярджала як паэтыка Скалігера, так і мастацкая практыка пісьменнікаў ВКЛ. Такім чынам, Б. Гіяцынт стварыў першы ўзор панегірычнай паэмы ў літаратуры Беларусі. Не маючы намеру стварыць эпапею, паэт захоўвае, аднак, *argumentum* і інвакацыю. Праўда, тэму паэтычнага апавяду аўтару прыносіць Чутка, а замест Музы ён апеллюе да самога Мікалая Радзівіла. *Heros perfectus* у гэтым творы – кароль Стэфан Баторый: звяртаючыся да войска, ён нагадвае пра гераічныя традыцыі часоў вялікага князя Вітаўта. З самага пачатку Б. Гіяцынт дэманструе сваю настроенасць на крытычнае пераасэнсаванне канонаў гераічнай паэзіі. Магчыма, аўтар «Панегірыка на ўзяцце Полацка» вырашыў дасягнуць мастацкай арыгінальнасці шляхам спалучэння панегірызму, узнёсласці з ключавым для паэтычнай школы Ф. Рабартэла прыёмам – іроніяй. Паэт уводзіць у свой мастацкі тэкст не толькі маналогі і дыялогі дзейных асоб, але таксама ўнутраны маналог, прадпрымаючы спробы адлюстравання псіхалагічнага стану героя, праяўляе сябе як *artifex doctus* (вучоны мастак).

«*Hodoeporicon Moschicum <...> Christophori Radiwilonis*» («Апісанне маскоўскага паходу <...> Хрыстафора Радзівіла») Ф. Градоўскага адносіцца, як гэта вынікае з самой назвы твора, да жанру паэтычнага апісання падарожжа (*hodoeporicon*), які зарадзіўся яшчэ ў паэзіі Старажытнага Рыму (у творчасці Луцылія і Гарацыя) і атрымаў надзвычайнае пашырэнне ў рэнесанснай паэзіі Цэнтральнай і Заходняй Еўропы. Такім чынам, твор Ф. Градоўскага сведчыць пра няўнасць альтэрнатыўнага – побач з празаічнымі хаджэннямі – накірунаку развіцця адпаведнай жанравай структуры.

Спалучаючы нарацыйнасць з рытарычнасцю, аўтар прыбягае да сентэнцый маралізатарскага характару, якія могуць прысутнічаць як у самім тэксце твора, так і ў глосах. Здольнасцямі прамоўцы надзяляюцца не толькі права-

дыры войска, але і рэкі. Так, у фрагменце паэмы, дзе апісваецца Ульская бітва, «*pater Borysthenius*» («бацька Днепр») звяртаецца з гнеўнай прамовай да маскоўскага ваяводы Сярэбранага, прапануючы яму спыніць крок і павярнуць назад. «Апісанне маскоўскага паходу», насычанае разнастайнымі батальнымі сцэнамі, усё ж такі прасякнута гарачым імкненнем аўтара да міру. Паэма мае кальцавую кампазіцыю: яна пачынаецца і завяршаецца думкай пра зменлівасць лёсу.

«*Panegyrica apostrophe*» («Панегірычная апастрофа», 1583) Г. Пельгрымоўскага ідэнтыфікуецца рознымі даследчыкамі то як паэма, то як праявічны панегірык. Знаёмства з арыгіналам выдання дазволіла дысертанту пераканацца ў тым, што большая яго частка, насамрэч, уяўляе сабою праявічны панегірык. Ён завяршаецца, аднак, элегічным эподам (вершам на заканчэнне), які можна разглядаць як элемент прадмоўна-пасляслоўнага комплексу (прынамсі пасляслоўе). Малы аб'ём паэтычнага твора (42 радкі элегічнага двухверша), адсутнасць у ім сюжэтнасці, нарацыйнасці катэгарычна выключаюць магчымасць аднясення яго да жанру паэмы. Акрамя таго, удалося высветліць, што Ю. Новак-Длужэўскі назваў «Панегірычную апастрофу» паэмай у выніку дапушчанай ім памылкі: тэкст паэмы С. Вольфія «Экспедыцыя Стэфана І» польскі вучоны цытуе замест твора Г. Пельгрымоўскага. Такім чынам, «Панегірычная апастрофа» Г. Пельгрымоўскага не з'яўляецца паэмай: гэта ўзор аратарскай прозы. Аўтарству Г. Пельгрымоўскага прыпісваецца таксама двухмоўная паэма «*Philopatris ad Senatam populumque Lituanum*» («Патрыёт – да Сената і народа літоўскага», 1597). У дысертаты аналізуюцца аргументы *pro et contra*, у выніку чаго паэма «Патрыёт» разглядаецца ў дадзеным раздзеле, хаця пытанне пра аўтарства гэтага твора канчаткова не вырашана.

Паэма «Патрыёт...» прэзентуе спецыфічны для літаратуры ранняга Барока феномен двухмоўнасці: яна напісана спачатку на лацінскай мове элегічным двухвершам, потым – на польскай сілабічным трынаццаціскладовікам. Твор пабудаваны ў форме звароту ўсіх гарадоў ВКЛ да Літвы і можа быць аднесены да жанру дэкламацыі. Шчыры патрыятызм – прынамсі тая ідэйная канва, якая нітуе ўсе часткі твора і лучыць усе прадстаўленыя ў ім вобразы-маскі. Эксплікацыя патрыятычнага пафасу надае твору рысы эпічнасці, дазваляе расцэнваць яго як своеасаблівы ўзор ролевага ліра-эпасу і лічыць паэмай. «Патрыёт...» сведчыць пра тое, што ў лацінамоўнай паэзіі Беларусі перыяду позняга Рэнэсансу элегічны пачатак ліра-эпасу вычарпаў свой мастацкі патэнцыял. На першы план сярод эстэтычных прыярытэтаў ліра-эпасу выходзяць героіка і панегірызм.

У большасці разгледжаных лацінамоўных паэм назіраецца (у рознай ступені) жанравы сімбіёз. Так, паэма Ф. Градоўскага сумяшчае ў сабе рысы *hodoeporicon*-а і панегірыка; паэма Б. Гіяцынта дэманструе змяшчэнне жан-

равага цяжару ад гераічнай да панегірычнай паэмы як на фармальным, так і на вобразным узроўні. Гэта пацвярджае тэзіс В. Рагойшы, што ў працэсе літаратурнага развіцця «першапачатковая змястоўная зададзенасць пэўнай жанравай формы можа падвяргацца значным змяненням, што прыводзіць да трансфармацыі самой гэтай формы»⁴. Накірункі гэтай трансфармацыі вызначаліся спецыфікай мастацкай эпохі, асаблівасцямі стылёвай манеры аўтара, а таксама «гарызонтам чаканняў» чытача.

У сярэдзіне і другой палове XVI ст. лацінская мова і ўмацаванне міжнародных (у тым ліку дынастычных) кантактаў спрыялі прытоку ў ВКЛ інтэлектуалаў з Захаду, літаратурная творчасць якіх – у першую чаргу Пятра Раізія і Іягана Мюліса – узбагачала кантэкст айчыннага ліра-эпасу. Помнікі лацінамоўнага ліра-эпасу ў літаратуры Беларусі позняга Рэнэсансу адметныя імкненнем да эксплікацыі патрыятычнага ідэалу. Ён мог увасабляцца ў гераічным вобразе ідэальнага манарха (як, напрыклад, у паэмах Б. Гіяцынта і Ф. Градоўскага), і гэта было працягам традыцыі Яна Вісліцкага і Мікалая Гусоўскага, а мог быць вырашаны як алегорыя (вобраз Маці-Айчыны ў паэме Г. Пельгрымоўскага), і такі спосаб мастацкага вырашэння грамадзянскага ідэала набыў асаблівую эстэтычную запатрабаванасць у літаратуры эпохі Барока («Трэнас» Мялеція Сматрыцкага). У агіяграфічным эпіліі Яна Андрушэвіча фарміруецца выразная інтэнцыя да выкарыстання нацыянальна рэлевантных гістарычных сюжэтаў у якасці матэрыялу для паэтычнай апрацоўкі. Гэтая тэндэнцыя ярка праяўляецца таксама ў паэмах Б. Гіяцынта і Ф. Градоўскага. Героямі названых твораў выступаюць знакавыя постаці айчыннай гісторыі, патрыятычныя подзвігі якіх становяцца аксіялагічным грунтам для стварэння іх падкрэслена індывідуалізаваных мастацкіх вобразаў.

Глава чацвёртая «**Культурны космас беларускай мінуўшчыны ў гераічнай паэме “Радзівіліяда” Яна Радвана**» адкрываецца прэзентацыяй тэзіса пра магчымасць навуковай рэцэпцыі помнікаў лацінамоўнага ліра-эпасу як мастацкага сродку фіксацыі культурнай своеасаблівасці (*sameness*) сярэднявечных дзяржаў. Гэта дазваляе вырашыць гістарыясофскае пытанне пра адсутнае звяно (*missing link*) паміж сярэднявечнымі *nationes* і сучаснымі нацыямі. У дачыненні да ВКЛ такім помнікам з’яўляецца гераічная паэма Яна Радвана «*Radivilias sive De vita et rebus praeclarissime gestis, immortalis memoriae, illustrissimi principis Nicolai Radivili*» («Радзівіліяда, або Пра жыццё і подзвігі бессмяротнай памяці, учынення з найвялікшай славай, найсвятлейшага князя Мікалая Радзівіла», 1592; далей – «Радзівіліяда»). З гэтага твора мы атрымліваем інфармацыю пра прыярытэты духоўнага жыцця беларускага народа, які існаваў у межах *natio lituanica*. Менавіта ў такім семантычным

⁴ Рагойша, В.П. Паэтычны слоўнік / Вячаслаў Рагойша. – 3-е выд., дапрац. і дапоўн. – Мінск : Бел. навука, 2004. – С. 395.

ракурсе «Радзівіліяду» можна лічыць першай спробай стварэння «нацыянальнай» эпопеі на этапе протанацыянальнага дыскурсу.

Ян Радван задумаў сваю паэму як класічную эпопею. Гэта відаць ужо з экспазіцыі твора, якая фармальна адпавядае жанраваму канону *carminis heroici*, хаця *argumentum totius epopoeiae* вырашаны нетрадыцыйна, у форме дыскусіі з літаратурнымі папярэднікамі. Аповеду пра гераічныя дзеі Мікалая Радзівіла і яго суайчыннікаў папярэднічае разгорнутая паэтычная прэзентацыя ВКЛ. Аўтар актывізуе гістарычную памяць жыхароў ВКЛ, прыгадваючы легенду пра Палямона. Традыцыйную для гераічнага эпасу «касмаграфію мора і зямлі» паэт напаяняе апісаннем айчынных лясоў і рэк, дапаўняючы яе пералікам народаў ВКЛ і генеалогіяй валадароў дзяржавы.

У цэнтры створанага мастацкага сусвету, таксама як Вергілій – Энея, Ян Радван ставіць Мікалая Радзівіла. Паэт падрабязна распавядае ў першай кнізе пра шлях духоўнага фарміравання героя. Гады вучобы Мікалая Радзівіла алегарычна прадстаўляюцца ў «Радзівіліядзе» як яго падарожжа да Ка-стальскай крыніцы, якім кіруе Мусэй – пясняр з грэчаскай міфалогіі. У прамове Мусэя паэт увасобіў фундаментальныя прынцыпы сваёй гуманістычнай праграмы, у першую чаргу – прызнанне адной з найвышэйшых дабрачыннасцяў імкненне да славы. Тыпалагічная блізкасць пэўных кампазіцыйных элементаў (з’яўленне апекуна паэзіі) і мастацкіх прыёмаў (не-прыпадабненне да антычных герояў) дазваляе супаставіць «Радзівіліяду» з «Прускай вайной» Яна Вісліцкага. Яркі выразаны матыў асуджэння захопніцкай вайны ў найбольшай ступені аб’ядноўвае Яна Радвана з яго папярэднікамі.

Тэкст «Радзівіліяды» дае ключ і для вырашэння пытання пра паходжанне паэта. Ён блага ведае геаграфію Жамойці (паўночна-заходняй часткі сучаснай Літвы), а ў сферы тапонімаў часцей за ўсё выбірае славянскую назву (*Posvolia*, а не *Pasvalis*; *Kieś*, а не *Cesis*). Гэта гаворыць пра славянскае (хутчэй за ўсё, беларускае) паходжанне самога аўтара. Да таго ж, на працягу ўсёй паэмы найбольшую цікавасць паэт-эпік праяўляе да тых падзей (разам з іх перадгісторыяй), якія маюць дачыненне да этнічнай Белай Русі, да паўночна-ўсходняга памежжа сучасных Беларусі і Расіі. Нарэшце, пры аўтарскай транслітэрацыі лацінкаю імёнаў і прозвішчаў удзельнікаў Лівонскай вайны адлюстроўваюцца фанетычныя асаблівасці беларускай мовы – «гэканне», «цеканне», пратэтычныя гукі (*Sapieha* або *Sapiha* – Сапега, *Hoscik* або *Hosticus* – Осцік, *Holha* – Вольга, *Simophaeas* – Цімафей).

У творы Яна Радвана ўпершыню ў лацінскай паэзіі шырока і грунтоўна прадстаўлена геаграфія нашай краіны: у паэме згадваюцца назвы дваццаці гарадоў і мястэчак, а таксама сямі рэк Беларусі. «Радзівіліяда» дазваляе сфарміраваць адэкватнае ўяўленне пра ролю беларускага народа ў гераічнай гісторыі ВКЛ. *Catalogus optimatum et ductorum* (пералік ваяводаў і правадыроў) на

пачатку трэцяй кнігі адкрываецца імёнамі беларускіх магнатаў: Грыгорыя і Яна Хадкевічаў, Георгія Зяновіча, Філона Кміты, Багдана Саламярэцкага, Баркулаба Корсака і інш. Воіны-ратнікі прэзентуюцца ў паэме Яна Радвана не толькі як *Lithuani* («ліцвіны»), але таксама як «*qui fortes Vitebas late habitant*» («тыя ваяры, якія густа насяляюць Віцебск»), «*qui sunt Orsae florentis in arvis*» («хто жыве на землях квітнеючай Оршы»), «*qui agros frequentant, qua Beresina nitens praetexerit arundine ripas*» («хто часта абходзіць палі, дзе светлая Бярэзіна атачае берагі чаротам»), «*qui aequora Minsci lata colunt Lidamque legunt*» («хто апрацоўвае шырокія землі Мінска і бачыць Ліду»), «*qui terras Mohilaeae tuas vertunt*» («хто арэ твае землі, Магілёў»), «*qui colunt Cobrinia aequora*» («хто ўрабляе кобрынскія палі»); прыгадвае «*quos vetus pascit fortissima corda Polottus*» («тых магутных людзей, якіх гадуе старажытны Полацк»), «*quos Homella viros alit*» («тых мужоў, якіх гадуе Гомель»), «*egregiis pascit quos agris Mscislaus*» («тых, каго Мсціслаўль гадуе на славурых нівах») [*Radivilius IV, 147–171*]. У паэме Яна Радвана, якой уласцівыя рысы не толькі гераічнага, але і этыялагічнага эпасу, створана цэласная карціна жыцця і нораваў айчыннага грамадства XVI ст., увасоблены істотныя элементы беларускай міфапаэтычнай і светапогляднай парадыгмы. Такім чынам, Беларусь паўстае ў «Радзівіліядзе» ў адзінстве эстэтычнага і пазнавальнага бакоў.

У главе пятай «**Эвалюцыя гераічнага ідэалу ў лацінамоўным ліра-эпасе Беларусі эпохі ранняга Барока**» прадстаўлены два асноўныя кірункі развіцця лацінамоўнай паэмы: гераічны і агіяграфічны эпас. На пачатку раздзела **5.1 «Караламахія» Хрыстафора Завішы: паэтыка кантрасту** падрабязна разглядаецца праблема аўтарства паэмы «*Carolomachia, qua Felix Victoria <...> per <...> Joan[nem] Carolum Chodkiewiczium <...> sub Kyrkholmum reportata, narratur*» («Караламахія, у якой апісваецца шчаслівая перамога, <...> здабытая Янам Каралем Хадкевічам <...> пад Кірхгольмам», 1606; далей – «Караламахія») і робіцца выснова пра адсутнасць дастатковай аргументацыі на карысць гіпотэзы пра аўтарства Л. Боера. Аўтарам паэмы «Караламахія» прызнаецца стараста Мінскі і Браслаўскі, вялікі маршалак, кашталян віленскі Хрыстафор Завіша (1577–1670), імя якога ў якасці аўтара пазначана на тытульным аркушы арыгінала.

На выбар назвы паўплывала не толькі барочная паэтыка кантрасту, але і гісторыка-літаратурная кампетэнцыя аўтара. У «Караламахіі» гетман Ян Караль Хадкевіч выступае ўвасабленнем дабрачыннасці, духоўнай велічы і дасканаласці; шведскі валадар Карл IX, наадварот, – увасабленнем горшых чалавечых заган: пыхі, злобнасці, несправядлівасці, жорсткасці. Момант «аднайменнасці» герояў дапамагае паэту стварыць неабходную канфрантацыю. «Запеў» паэмы трансфармуецца ў адпаведнасці з творчымі задачамі аў-

тара: Муза Клію прадстаўлена ў трэцяй асобе, і сам паэт быццам бы гаворыць ад яе імя. Падобна таму як Ян Вісліцкі ўвёў у «касмаграфію» «Прускай вайны» славу перамогі пад Грунвальдам, Х. Завіша «касмаграфію» «Караламахіі» напоўніў славай перамогі пад Кірхгольмам.

Як і Ян Радван, Х. Завіша звяртае ўвагу на шлях духоўнага фарміравання свайго героя. Але ў разуменні аўтара «Караламахіі» адукацыя неаддзяляльная ад навучання ў веры. Звяртаючыся да Панны Марыі (якая ў пэўным сэнсе функцыянальна замяшчае Апалона з «Прускай вайны» або Мусэя з «Радзівіліяды»), Ян Караль Хадкевіч гаворыць, што ён з юнацкіх гадоў прысвяціў сябе Богу і злучыў веру ў Багародзіцу з настаўнікамі-Каменамі (г. зн. Музамі). Як большасць паэтаў позняга Рэнэсансу і ранняга Барока, Х. Завіша напрамую ўвязвае гераізм ратны з праяўленнем талентаў на ніве паэзіі. Найважнейшая рыса маральнага вобліку гетмана – яго *pietas* (набожнасць). У апісанні абраду паднясення Найсвяцейшага Сакраманту гетман Хадкевіч прыпадабняецца да старажытнаўрэйскага правадыра Макавея, што служыць мэтам стварэння вобраза сапраўднага патрыярха свайго народа, настаўніка ў веры, які заахвочвае да цноты ўласным прыкладам. *Pietas* Хадкевіча, акрамя любові да Бога, уключае ў сябе таксама шчырую любоў да Айчыны. Так, у размове з Т. Ляцкім напярэдадні бітвы гетман просіць, каб у выпадку яго смерці ён быў пахаваны на Радзіме.

«Караламахія» адрозніваецца рытарычнай ускладненасцю, тыповай для паэзіі эпохі пераходнай ад Рэнэсансу да Барока. Тэкст паэмы насычаны шматлікімі аўтарскімі адступленнямі ў выглядзе малітоўных зваротаў, містычных прадказанняў, прамоў алегарычных і міфалагічных істот. Вялікая колькасць маналогаў і дыялогаў дазваляе аўтару больш выпукла прадставіць цэнтральны канфлікт твора, больш ярка паказаць узаемаадносіны паміж дзейнымі асобамі (найперш – галоўнымі апанентамі) і такім чынам раскрыць іх характары. Гераічны пафас, увасоблены ў «Караламахіі», спалучаецца з рысамі драматычнасці. Паэма Х. Завішы адрозніваецца эмацыянальна-эстэтычным успрыняццём прыроды. Найбольш важныя для агульнай мастацкай канцэпцыі аўтарскія адступленні (характарыстыка гетмана, ацэнка лёсу Лівоніі) паэт укладае ў «вусны» Дзвіны. Прадстаўлены ў творы культ ракі, адпаведнае стаўленне аўтара да рэк як непасрэдных саўдзельнікаў чалавечага жыцця адпавядае эстэтычным прыярытэтам міфапаэтычнага светаўспрыняцця беларусаў. Такім чынам, гераічная паэма «Караламахія» Хрыстафора Завішы стала новым увасабленнем формы вергіліеўскай эпапеі ў шматмоўнай літаратуры Беларусі перыяду ранняга Барока, калі рэнэсансны культ «усемагутнага чалавека» карэктуюцца ў адпаведнасці з задачамі хрысціянскага выхавання.

У раздзеле 5.2 «Агіяграфічныя паэмы: хрысціянскі тып эпічнага героя» адзначаецца, што працяг традыцыі паэтычных жыццяпісаў святых ў лацінамоўнай паэзіі Беларусі (пасля першага вопыту Мікалая Гусоўскага) стаў вынікам спалучэння дзвюх магутных жанравых плыняў: новалацінскага эпасу і хрысціянскай агіяграфіі. Асаблівая ўвага да культу святых, уласцівая эпосе Контррэфармацыі, паспрыяла далейшаму развіццю жанру агіяграфічнай паэмы. Пацвярджэнне ў пачатку XVII ст. афіцыйнай кананізацыі святога Казіміра, брата караля Жыгімонта I, стала падставай для стварэння навучэнцам Віленскай акадэміі Янам Крайкоўскім паэмы «*Epos de S. Casimiro*» («Эпас пра С[вятога] Казіміра», 1604). Экспазіцыю паэмы аўтар вырашае ў выглядзе букалічнай замалёўкі, папулярнай у паэзіі эпохі Барока. Асноўная частка паэмы пабудавана ў форме дыялогу караля Ягайлы з Госпадам Богам. Кароль, засведчыўшы перад Богам, што ён «кінуў у літоўскую зямлю насенне веры», пытаецца, хто ж працягне яго справу. Адказ Бога і становіцца аповедам пра святога Казіміра, а таксама прароцтвам адносна будучых валадароў ВКЛ.

Падобна кіеўскаму мітрапаліту Іларыёну, аўтару «Слова пра закон і ласку», Ян Крайкоўскі (вуснамі Бога) заўважае, што кожная краіна мае свае «*caelestia sidera*» (нябесныя сузор'і), г. зн., сваіх нябесных апекуноў. Для Венгрыі гэта Стэфан і Уладзіслаў, для Аўстрыі – Леапольд, для Нарвегіі – Олаф. Такім абаронцам для ліцвінаў і палякаў абвяшчаецца святы Казімір. Для аўтара твора героем, вартым услаўлення ў эпасе, з'яўляецца найперш святы, а не змагар са зброяй у руках, *pietas* – істотны складнік гераічнасці. Хрысціянскі герой-падзвіжнік не саступае антычнаму герою-ратніку. Святы Казімір у абмалёўцы Яна Крайкоўскага – *heros perfectus* хрысціянскіх часоў, які заслугоўвае не меншых, а, магчыма, большых усхваленняў у параўнанні з Ахілам або Энеем. Менавіта гэтую ідэю дэклараваў пазней у сваім трактаце «Пра дасканалую паэзію» Мацей Казімір Сарбеўскі.

У 1628 г. выйшла з друку паэма «*Iosaphatidos sive De nece Iosaphat Kunciewicz ... libri tres*» («Язафатыда, або Пра забойства Язафата Кунцэвіча ... у трох кнігах»). Аўтарам паэмы названы Язафат Ісаковіч, але гэта, хутчэй за ўсё, псеўданім, пад якім схаваў сваё імя выхадзец з Аршаншчыны, навучэнец Віленскай акадэміі Мікалай Кміціц. Кожная з трох кніг «Язафатыды...» падзелена на кампазіцыйна завершаныя фрагменты (у суме – 54). Першыя тры фрагменты першай кнігі – гэта тры часткі «запеву»: кароткі змест, інвакацыя, касмаграфія. *Argumentum totius epopoeiae* з першых радкоў прэзентуе галоўнага героя, лакалізуемы яго ў геаграфічнай і гістарычнай прасторы; як «загад Музы» аўтар пералічвае свае ўласныя мастацкія задачы. Муза ў экспазіцыі выступае як алегорыя, так і не стаўшы аб'ектам наступнай інвакацыі, што з'яўляецца тыповай рысай барочнай паэтыкі.

У «Язафатыдзе...» падаюцца рэдкія звесткі па гісторыі хрысціянізацыі Русі. Так, арцыбіскуп падчас вячэры распавядаў братам пра славянскіх першаасветнікаў Кірыла і Мяфодзія, якія ездзілі па блаславенне ў Рым. Гісторыю пракаветных часоў, якую быццам бы пераказаў Язафату яго настаўнік Васілій Вялікі падчас экстатычнага сну арцыбіскупа, насамрэч аўтар запазычыў з самых розных крыніц: з гістарычных трактатаў Энея Сільвія і Мацея Мяхоўскага, трактата Цэзара Баронія, нямецкіх хронік і беларуска-літоўскіх летапісаў. Аўтар паведамляе, што хрысціянства на землі ўсходніх славян прыйшло ў часы Рурыка. Праўдападобна, такая адметная канцэпцыя ранняй гісторыі ўсходнеславянскага хрысціянства, звязаная не з Уладзімірам, а з Рурыкам, склалася менавіта ў беларускім інтэлектуальным асяроддзі: тыя ж самыя звесткі пра «траякі хрост Русі» падаваў у сваёй кнізе «Іерархія, або Пра зверхнасць у царкве Божай» (1644) выхадзец з Беларусі Ян Дубовіч.

Плэннае развіццё агіяграфічнай паэмы ў літаратуры Беларусі перыяду ранняга Барока было звязана з жаданнем пісьменнікаў надаць слоўную вытанчанасць любімым агіяграфічным сюжэтам. У адрозненне ад аўтараў жыццёў, лацінамоўныя паэты былі больш свабоднымі ў выбары мастацкіх сродкаў для абмалёўкі сваіх герояў. Пры гэтым найбольшая ўвага надаецца дзяржаўнаму значэнню культу святога падзвіжніка, змагаючага за веру, які выступае як духоўны рэпрэзентант дзяржавы ў сусветным маштабе.

У главе шостаі **«Эпічная дамінанта ў развіцці старажытнай паэзіі Беларусі як грунт фарміравання ліра-эпічнай традыцыі»** засяроджваецца ўвага на неабходнасці фарміравання навуковай канцэпцыі пра пераемнасць літаратурна-мастацкай традыцыі ў галіне ліра-эпічнай творчасці Беларусі. Надзённасць звароту да мастацкага вопыту мінуўшчыны асабліва актуальная ў рэчышчы даследаванняў пісьмовай культуры Беларусі, якая нават паводле свайго геапалітычнага становішча заўсёды была не «на ўзбоччы», не «на ўскрайку», а ў цэнтры актуальных тэндэнцый духоўнага развіцця. Перыяд найвышэйшага росквіту гераічнай эпікі ў айчынным пісьменстве – гэта адначасова і перыяд, звязаны з пашырэннем *Latinitatis* ва ўсходнім накірунку. Праз Беларусь і Украіну ў эпоху Барока адпаведныя культурныя інтэнцыі закраналі і Расію. Лацінамоўныя паэты Беларусі разнастайна і па-мастацку дасканала прэзентавалі гераічную гісторыю свайго народа, пашыраючы геаграфічны і этнаграфічны кругагляд паэзіі. Еўрапейскія чытачы канца XVI – пачатку XVII ст. даведваліся пра рэкі Усходняй Еўропы, прычым не толькі пра «пталямееўскія» Барысфен (Днепр), Рубон (Заходнюю Дзвіну) і Хрон (Нёман), але таксама пра Палату, Бярэзіну, Улу, Крапіўну. Дзейнымі асобамі і стваральнікамі гісторыі выступалі цяпер не толькі *Sarmati* («сарматы»), *Poloni* («палякі») або *Lithuani* («ліцвіны»), але і *Slonimii viri* («слоніцкія мужы»), *Volcoviscum colentes* («жыхары Ваўкавыска») і да т. п.

На фоне выразнай лацінамоўнай панарамы айчыннага старажытнага ліра-эпасу звяртае на сябе ўвагу той факт, што ў дачыненні да яго не сфармулявана належным чынам уяўленне пра традыцыю. Тым часам беларуская літаратура XIX–XX стст., увасобіўшы ў сабе ключавыя рысы нацыянальнага светапогляду беларусаў, не ўзнікла як штосьці цалкам новае. Таму ўяўленне пра цэласнасць літаратурнага працэсу на Беларусі ад старажытнасці да сучаснасці патрабуе скрупулёзнага вывучэння шырокага кола герменеўтычных па сваёй сутнасці пытанняў, звязаных з даследаваннем мастацкіх уплываў, рэцэпцыі, наследавання. Фактычна, праблема пераемнасці – як непасрэднай, так і апасродкаванай – ліра-эпічнай традыцыі ў беларускай літаратуры пачынаючы з часоў Рэнэсансу, пытанне пра ўплыў гэтай традыцыі на паэтычную творчасць паэтаў XIX і XX ст. да сённяшняга дня комплексна не вывучаліся, хаця ў даследаваннях У. Конана, Т. Шамякінай, Д. Лебядзевіча, І. Багдановіч назіраецца імкненне да пошуку гістарычных паралеляў з помнікамі лацінамоўнай паэзіі, выяўленне мастацкай тыпалогіі паміж творамі даўняй і новай літаратуры.

Гаворачы пра эвалюцыю антычнага эпасу, С. Аверынцаў вылучыў чатыры дыялектычныя фазы (тэзіс – антытэзіс – сінтэз, або другая класіка – зняцце) як парадыгму шляху ўсёй антычнай культуры ў цэлым⁵. Гэтая эвалюцыйная схема, дапоўненая рэцэптыўна-эстэтычнай карэляцыяй, прапанаванай Г. Р. Яўсам⁶, верыфікавана накладаецца на гісторыю кніжнай ліра-эпічнай паэзіі ў літаратуры Беларусі. Цікава, што нават творчасць вядомых аўтараў не магла кардынальным чынам змяніць натуральны ход літаратурнай эвалюцыі. Так, складзеныя гекзаметрам сатырычныя творы П. Раізія – паэма «*Baccheidos liber I*» («Бакхеіда ў адной кнізе»), макаранічны верш «*In litanicam peregrinationem*» («На літоўскае падарожжа») – сведчылі пра ўспрыняцце гераічнага эпасу як «сцёртай» літаратурнай формы і актуалізацыю парадывання як чарговай стадыі эвалюцыі ліра-эпасу ў заходнееўрапейскай літаратуры. Аднак лацінамоўная паэма Беларусі ў другой палове XVI ст. працягвала развівацца сваім натуральным шляхам, і парадыйны мастацкі вопыт П. Раізія ў той час не быў акцэптаваны айчыннымі аўтарамі.

І ўсё ж факт яўнай перавагі вялікіх паэтычных форм у шматмоўнай літаратуры Беларусі XVI–XVII стст. не ўпісваецца ў межы аніводнай эвалюцыйнай канцэпцыі. Вынікі цэласнага аналізу вялікага корпусу лацінамоўных паэм даюць падставы сцвярджаць, што ў галіне лацінамоўнай паэтычнай

⁵ Аверинцев, С. С. Поэзия Нонна Панополитанского как заключительная фаза эволюции античного эпоса / С.С. Аверинцев // Памятники книжного эпоса : стиль и типологические особенности / редкол.: П. А. Гринцер, Е. М. Мелетинский (отв. ред.) [и др]. – М. : Главная редакция восточной литературы, 1978. – С. 212–214.

⁶ Узнікненне новага твора на фоне папярэдніх – атрыманне прызнання як паспяхова форма – узнаўленне – аўтаматызацыя – “сціранне” (парадыраванне), гл.: Jauss, H. R. Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft / H. R. Jauss. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1970. – С. 187.

творчасці Беларусі з часоў ранняга Рэнесансу фарміруецца тэндэнцыя да эпізацыі. З канца XVI ст. яна перарасла ў эпічную дамінанту развіцця паэзіі. Тэндэнцыя да эпізацыі, стаўшы адной з канстытутыўных рысаў эвалюцыі беларускай кніжнай паэзіі ў канцы XVI – першай палове XVII ст., зрабіла значны ўплыў таксама і на развіццё польскамоўнай паэзіі Беларусі. Вялікія эпічныя формы прадстаўлены ў творчасці С. Лаўрэнція, С. Кулакоўскага, А. Рымшы, Я. Б. Пратасовіча, Т. Яўлевіча. Пры гэтым пазіцыі класічнай школы на Беларусі былі настолькі трывалымі, што фаза зняцця класічнага эпасу пэўны час яшчэ працягвала суіснаваць з рэліктамі другой класікі.

Акрэсленая мастацкая сітуацыя, у сваю чаргу, зрабіла пэўны ўплыў на спецыфіку літаратурнай творчасці «прадвеснікаў» беларускага нацыянальнага адраджэння А. Міцкевіча, Т. Лады-Заблоцкага, У. Сыракомлі, нават адбілася на развіцці мастацкай прозы («Шляхціч Завальня» Яна Баршчэўскага). З’яўленне класічных эпапей вергіліеўскага тыпу ў беларускай літаратуры эпох Рэнесансу і Барока («Пруская вайна», «Радзівіліяда», «Караламахія») непазбежна прывяло да травесціравання гэтай жанравай формы: на змену гераічнаму эпасу прыйшоў героіка-камічны: спачатку на лацінскай мове («Птушыны сойм» М. Карыцкага), а потым і на беларускай («Энеіда навыварат» В. Равінскага). Але ўсе гэтыя творы – сведчанне непарыўнасці ліра-эпічнай традыцыі. У сваю чаргу, «Пан Тадэвуш» А. Міцкевіча, «Ваколіцы Віцебска» Т. Лады-Заблоцкага, «Маргер» і «Улас» У. Сыракомлі сталі якасна новым этапам на шляху яе далейшага развіцця.

У кантэксце разважанняў пра літаратурную традыцыю паняцце залежнасці або ўплыву не заўсёды бывае звязана са свядомай дэкларацыяй самога творцы і прызнаннем наяўнасці гэтага ўплыву. Не толькі ідэі, але і актуальныя мастацкія прыярытэты (прынамсі тэндэнцыя да эпізацыі) маглі перадавацца ў працэсе творчых зносін (як непасрэдных, так і апасродкаваных), якія вызначалі эстэтычную праграму пісьменніка. Каналы гэтай перадачы неабавязкова звязваць толькі з філасофіяй, эстэтыкай або ідэалогіяй пэўнай эпохі. Важную ролю тут маглі адыгрываць краёвыя, сямейныя традыцыі, сяброўскія кантакты, асоба настаўніка, куміра і г. д. Рэцэптыўна-эстэтычны падыход да разумення літаратурнага працэсу дазваляе рабіць нават больш аддаленыя супастаўленні і бачыць сляды ўплыву даўняй ліра-эпічнай традыцыі ў творчасці класікаў новай беларускай літаратуры Янкі Купалы і Якуба Коласа. У такім выпадку мы можам гаварыць пра шматузроўневыя кантактныя сувязі, што сведчыць пра цэласнасць літаратурнай традыцыі. Шэраг разгледжаных намі прыкладаў дазваляе зрабіць выснову, што працэс генезісу і эвалюцыі ліра-эпічнай традыцыі ў айчынным пісьменстве прэзентуе той асобы шлях, які прайшла ў гэтай галіне паэтычнай творчасці класічная беларуская літаратура.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

Помнікі лацінамоўнага ліра-эпасу, якія адносяцца да кантэксту полілінгвістычнага пісьменства Беларусі XVI – першай паловы XVII стст., – істотны складнік нацыянальнай літаратурнай спадчыны. Гэтыя творы прадстаўляюць багаты матэрыял для вывучэння фундаментальных рысаў нацыянальнай ідэнтычнасці і ментальнасці. У той жа час ліра-эпічныя лацінамоўныя творы, у якіх адлюстраваны ключавыя падзеі старажытнай гісторыі Беларусі, – сведчанне інтэграванасці айчыннага пісьменства ў агульнаеўрапейскі літаратурны працэс. Лацінамоўны ліра-эпас Беларусі быў часткай той філалагічнай культуры (*Latinitas*), якая займала ў старажытныя часы авангарднае становішча ў пісьменстве многіх еўрапейскіх народаў. Вынікі даследавання вызначанай намі групы літаратурных помнікаў дазваляюць зрабіць шэраг высноў, важных для фарміравання агульнай канцэпцыі генезісу і эвалюцыі ліра-эпічнай традыцыі ў беларускай літаратуры.

1. Паэма на лацінскай мове, генетычна звязаная з антычнай кніжнай эпопеей (найперш з «Энеідай» Вергілія) займала вядучыя пазіцыі ў літаратурах многіх народаў Еўропы на працягу ўсяго Сярэднявечча. Яна не страціла свайго гнасеалагічна-эстэтычнага патэнцыялу таксама ў часы Рэнэсансу і Барока, пры гэтым эвалюцыйныя тэндэнцыі духоўнага жыцця зрабілі значны ўплыў на яе мастацкую фактуру. Апошняя акалічнасць верыфікуе мэтазгоднасць жанравай ідэнтыфікацыі лацінамоўнай паэмы не ў межах эпасу як паэтычнага роду, а ў межах ліра-эпасу.

Latinitas у пісьмовай культуры Беларусі эпох Рэнэсансу і Барока адыграла прынцыпова адметную ролю ў параўнанні з іншымі еўрапейскімі краінамі. Прыярытэтнае становішча лацінамоўнага ліра-эпасу ў даўняй паэзіі Беларусі звязана з шэрагам асаблівасцяў, якія вызначалі літаратурнае жыццё ВКЛ у гэты час: адпаведная палітычная і культурная арыентацыя эліты грамадства, акцэнтаванне «рымскай» канцэпцыі паходжання арыстакратаў краіны, цесныя літаратурныя кантакты з краінамі Цэнтральнай і Заходняй Еўропы. У сваю чаргу, Рэнэсанс як адкрытая сістэма, іманентна арыентаваная на крэатыўную рэцэпцыю самых розных культурных парадыгмаў, дазволіў пашырыць вобразна-тэматычны дыяпазон лацінамоўнай паэзіі. Менавіта лацінамоўныя *carmina maiora* ствараліся і ўспрымаліся як мастацкі сродак нацыянальна-дзяржаўнай ідэнтыфікацыі, дзякуючы чаму ў іх знайшлі адлюстраванне ключавыя падзеі беларускай гісторыі; гэта, у сваю чаргу, стала грунтам фарміравання ліра-эпічнай традыцыі ў межах лацінамоўнага вершавання. Змястоўныя прыярытэты паэм, створаных на лацінскай мове, былі звязаны з актуальнымі эстэтычнымі інтэнцыямі адпаведных эпох (Рэне-

сансу і ранняга Барока), а таксама з задачай мастацкай прэзентацыі ключавых для гістарычнага кантэксту Беларусі падзей і асоб, рэlevantных для фарміравання дзяржаўна-патрыятычных ідэй. Многія аўтары лацінамоўных паэм імкнуліся супрацьпаставіць свае творы эпопеям Гамера і Вергілія, і культ антычнасці не меў для айчынных творцаў такога значэння, як для лацінамоўных аўтараў краін Цэнтральнай і Заходняй Еўропы. Абсалютным аксіялагічным арыенцірам для іх былі падзеі гераічнай гісторыі Айчыны. На падставе прагматычнай творчай дыскусіі з паэтамі-папярэднікамі ўзнікала дынаміка жанравай структуры класічнай эпопеі, а «гераічны памер» – гекзаметр – паступова пашыраў свае функцыі і пазбаўляўся жанрава-тэматычнай зададзенасці, пастуляванай нарматыўнымі паэтыкамі [1–2; 4–5; 10–19; 22–23; 25; 33–35; 39; 42; 44; 46; 48–50; 52; 57; 59; 61–63; 65–68; 70–71; 74; 81–84].

2. Развіццё лацінамоўнай паэмы Беларусі прэзентуе несупынную мастацкую эвалюцыю жанравых форм унутры ліра-эпасу, абумоўленую перманентным працэсам эстэтычнай рэцэпцыі актуальных літаратурных тэндэнцый, уласцівых эпохам Рэнэсансу і Барока. Адною з іх стала паступовае змястоўнае трансфармаванне традыцыйнай формы вергіліеўскай эпопеі. У беларускай літаратуры перыяду ранняга Рэнэсансу пачынаецца новы эвалюцыйны віток развіцця *carminis heroici*. «Пруская вайна», якая дэманстравала цесную фармальную сувязь з антычным эпасам на кампазіцыйным і вобразна-стылёвым узроўні, была ідэйна арыентавана на ўвасабленне айчынных гістарыясофскіх канцэпцый. Альтэрнатыўным накірункам увасаблення гераічнага ідэалу стала агіяграфічная паэма, першы ўзор якой у літаратуры Беларусі стварыў Мікалай Гусоўскі. Умовы палітычнага жыцця Беларусі ў другой палове XVI ст., патрыятычны ўздых у грамадстве, звязаны з эпохай праўлення Стэфана Баторыя, стварылі адпаведны сацыяльны і культурны грунт для ўзнікнення гераічнага эпасу агульнадзяржаўнага значэння. Паэма «Радзівіліяда» Яна Радвана найбольш поўна ўвасобіла мастацкае ўяўленне пра гераічны ідэал эпохі: імкненне героя да славы трактуецца як найвышэйшая цнота, падстава для яго духоўнага і фізічнага фарміравання. Агульнай рысай, уласцівай усім гераічным паэмам, з'яўляецца ўзмацненне і выразная мастацкая эксплікацыя лірычна-суб'ектыўнага пачатаку, падкрэслены антываенны пафас, а таксама функцыянальнае абмежаванне або поўная адсутнасць «алімпійскага» плана (неабходнага кампазіцыйнага элемента антычнага гераічнага эпасу). Прытрымліваючыся фармальнага прадпісанняў класічных паэтык адносна «запэву» ды і іншых кампазіцыйных элементаў гераічнага эпасу (маналогі правадыроў, рэтардацыі, разгорнутыя параўнанні), лацінамоўныя паэты Беларусі прапаноўвалі ў кожным з сваіх твораў уласнае рашэнне паэтычнай формы эпопеі. У лацінамоўных паэмах (найперш гераічных) увасобіліся архетыпавыя і ментальныя маркёры, рэlevantныя для нацы-

янальнай духоўнай спадчыны. Апрача імкнення ўвасобіць у мастацкай форме найбольш важныя падзеі ў жыцці свайго народа, аўтары лацінамоўных паэм мелі на мэце нагадаць суайчыннікам пра гераічную гісторыю роднай зямлі, прадставіць герояў сучаснасці прадаўжальнікамі ратных подзвігаў вялікіх продкаў, тым самым фарміруючы прыярытэты патрыятычнага выхавання [1–3; 6–9; 11–12; 18; 20; 24–25; 28; 32; 35; 37–39; 41–42; 44; 47; 49; 52; 57; 60; 63–64; 73; 76–77; 79; 81].

3. Тэрміналагічнае поле лацінамоўнага ліра-эпасу Беларусі XVI–XVII стст. нярэдка акрэслівалі самі аўтары. Вызначальную ролю ў дадзеным выпадку адгрывала адна з моцных пазіцый тэксту – загаловак. Так, Ян Радван і Язафат Ісаковіч для назвы сваіх эпапей абралі тыповую для *carmen heroicum* словаўтваральную мадэль (з фіналлю –**ias** / –**is**) – «*Radivilias*» і «*Iosaphatis*»⁷, якія тыпалагічна супастаўляецца з назвамі паэм Гамера («*Ilias*») і Вергілія («*Aeneis*»). Часам аўтары выкарыстоўвалі жанравую намінацыю ў якасці элемента загаловака паэмы («*Panegyricus in excidium Polocense*» Б. Гіяцынта, «*Hodoeporicon Moschicum...*» Ф. Градоўскага). Прыведзеныя назвы пераканаўча вызначаюць жанрава-стыльовае поле лацінамоўнай паэмы Беларусі і яго асноўныя складнікі. **Гераічная паэма / гераічны эпас / (гераічная) эпапея / *carmen heroicum*** прадстаўлена ў дзвюх разнавіднасцях: гістарычная паэма і агіяграфічная паэма. Сінкрэтызм жанравай прыроды «Песні пра зубра» Мікалая Гусоўскага звязаны з творчай гісторыяй помніка, які быў задуманы і пачаў вырашацца як элегія, аднак у працэсе пазнейшай мастацкай манументалізацыі і сімвалічнага асэнсавання цэнтральнага вобраза набыў выразныя рысы эпічнасці. Сярод помнікаў лацінамоўнага ліра-эпасу Беларусі эпох Рэнесансу і Барока прадстаўлены наступныя жанравыя формы: **агіяграфічная сільва (агіяграфічны эпілій)** Я. Андрушэвіча, **паэма-*hodoeporicon***, паэтычнае апісанне падарожжа («Апісанне маскоўскага паходу Хрыстафора Радзівіла» Ф. Градоўскага), **панегірычная паэма** («Панегірык на ўзяцце Полацка» Б. Гіяцынта). **Эпінікій** (услаўленне перамогі) прадстаўлены дзвюма разнавіднасцямі: **элегічны** («Пра перамогу над туркамі» Мікалая Гусоўскага) і **гераічны** («Перамога над маскоўцамі» І. Мюліуса). Паэма «Патрыёт...», якая ўяўляе сабою ўзор ролевага ліра-эпасу, паводле сваіх фармальна-змястоўных прыярытэтаў ідэнтыфікуецца як **элегічная сільва (элегічны эпілій)** [1–2; 4–5; 9; 12–15; 19; 24–27; 29–31; 39; 41; 42; 44; 46–49; 51–56; 58; 63–64; 69; 74; 78–79; 84].

4. Паэтапнае вывучэнне спецыфікі развіцця лацінамоўнага ліра-эпасу ў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі XVI – першай паловы XVII ст. з улікам тэорыі традыцыі і літаратурных кантактаў дазваляе стварыць цэласнае

⁷ У назве паэмы прадстаўлена форма роднага склону: «*Iosaphatidos... libri tres*» («Тры кнігі... Язафатыды»). Назоўны склон, такім чынам, – «*Iosaphatis*».

ўяўленне пра спецыфіку фарміравання і эвалюцыі ліра-эпічнай традыцыі ў айчынным пісьменстве з часоў Рэнэсансу да перыяду фарміравання новай беларускай літаратуры. Асноўным фактарам фарміравання гэтай традыцыі стала *тэндэнцыя да эпізацыі*, якая склалася ў галіне паэтычнай творчасці Беларусі ў вызначаны перыяд. Адбывалася гэта, з аднаго боку, у выніку актыўнай адаптацыі айчыннымі пісьменнікамі лепшых здабыткаў як антычнай, так і новалацінскай (сярэднявечнай і рэнэсанснай) паэзіі Заходняй Еўропы, з другога – дзякуючы спецыфічнаму характару прозы Беларусі названага перыяду (адсутнасць рамана, пашырэнне этнаграфізму і этыялагічнасці ў летапісах і мемуарах, узмацненне суб'ектыўнага пачатку). З канца XVI ст. *тэндэнцыя да эпізацыі перарасла ў эпічную дамінанту* развіцця старажытнай паэзіі Беларусі. Сёння, калі знойдзены і апублікаваны многія не вядомыя раней помнікі лацінамоўнай паэзіі Беларусі, ёсць падстава гаварыць не пра поступовае затуханне традыцыі літаратурнай творчасці на лацінскай мове, а, наадварот, пра трывалае яе захаванне ў сферы ліра-эпічнай паэзіі. Лацінская паэзія эпох Рэнэсансу і ранняга Барока садзейнічала фарміраванню на нашых землях развітай паэтычнай культуры, якая пашыралася надалей за кошт твораў не толькі на лацінскай, але таксама на польскай, царкоўнаславянскай і беларускай мовах. Эпічная дамінанта была важным фактарам захавання гэтай традыцыі [1–2; 9; 12–14; 18–19; 21; 38; 42; 45; 50; 55–57; 64; 69; 72; 74–75; 77; 79–80; 84–85].

5. Лацінамоўны ліра-эпас у кніжнай паэзіі Беларусі XVI – першай паловы XVII ст. адносіцца да феноменалагічных прыярытэтаў старажытнага айчыннага пісьменства; гэта найбольш каштоўная, аксіялагічна акцэнтаваная і адрэфлексаваная ў гуманітарным навуковым дыскурсе частка новалацінскай паэзіі Беларусі. Ён прайшоў у сваім развіцці чатыры вылучаныя С. Аверынцавым стадыі эвалюцыі: тэзіс – антытэзіс – сінтэз – зняцце. Яго генезіс, у сваю чаргу, звязаны з фарміраваннем новага эвалюцыйнага вітка, новага «тэзісу» – рэнэсанснай эпапеі, якая (у адрозненне ад архаічнага эпасу) экспліцытна выяўляе сваю ліра-эпічную прыроду. Ліра-эпічная традыцыя ў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі пачынае фарміравацца ў эпоху Рэнэсансу. Да спецыфічных рысаў літаратурнага развіцця Беларусі ў гэтую эпоху адносіцца супадзенне канца стадыі «тэзісу» (да якой належыць паэма Яна Вісліцкага «Пруская вайна») з пачаткам стадыі «антытэзісу» (да якой адносіцца «Песня пра зубра» Мікалая Гусоўскага). На стадыі «антытэзісу» ўзнікае большасць паэм «лівонскага» цыклу, а вось «Радзівіліяда» Яна Радвана адносіцца ужо да стадыі «сінтэзу». Стадыя «сінтэзу» звязана таксама з барочнай эпапеей «Караламахія» Х. Завішы і агіяграфічнымі паэмамі Я. Крайкоўскага і Я. Ісаковіча, якія дэманструюць асацыяцыю гераічнага ідэалу і хрысціянскай маралі. На гэтых трох стадыях адбываецца станаўленне і эвалюцыя лаціна-

моўнага ліра-эпасу, які дасягае свайго росквіту ў перыяд, пераходны ад Рэнэсансу да Барока. Стадыя «зняцця» ў лацінамоўным ліра-эпасе Беларусі прадстаўлена як шматлікімі панегірычнымі паэмамі другой паловы XVII–XVIII ст., так і паэтычнымі травестацыямі

Сцвярджэнне думкі пра наяўнасць шматузроўневых кантактных сувязяў паміж помнікамі ліра-эпасу ў старажытнай і новай беларускай літаратуры, цэласнае ўяўленне пра бесперапыннасць ліра-эпічнай традыцыі ў айчынным прыгожым пісьменстве верыфікуецца еднасцю культурнай, матыўнай, гісторыка-сімвалічнай, архетыпавай прасторы. Традыцыі класічнага лацінамоўнага эпасу захоўвалі сваё аксіялагічнае значэнне ў галіне паэтычнай творчасці не толькі ў мастацкім кантэксце эпох Рэнэсансу і Барока, але і ў слоўнай творчасці эпох Асветніцтва і Рамантызму. На працягу разгледжанага ў дысертацыі перыяду (Рэнэсанс і ранняе Барока) адбываліся сцвярджэнне, прызнанне і актыўная рэцэпцыя розных жанравых форм ліра-эпасу ў межах лацінамоўнай паэзіі. Пазнейшыя перыяды літаратурнага развіцця сведчаць пра іх «аўтаматызацыю» (Г. Р. Яўс) і паступовае ўспрыняцце як «сцёртых» літаратурных форм. На гэтым грунце ўзнікала парадыраванне («Птушыны сойм» М. Карыцкага) і травесціраванне («Энеіда» В. Равінскага), што сведчыла пра пачатак чарговага вітку эвалюцыі – станаўленне прыцыпова новых форм паэтычнага ліра-эпасу ў вершаванай культуры Беларусі XIX ст. (паэмы А. Міцкевіча, Т. Лады-Заблоцкага, У. Сыракомлі) [1–2; 12; 18–19; 21; 24–25; 35–36; 40; 43; 48; 51; 57; 62; 66; 68; 70; 74; 76; 83; 85].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Матэрыялы дысертацыі ўжо дазволілі пашырыць навуковыя ўяўленні пра кантэкст старажытнага беларускага пісьменства, што знайшло адлюстраванне ў тыпавай праграме па гісторыі беларускай літаратуры⁸. Тэкставыя матэрыялы, апублікаваныя ў ходзе работы над дысертацыяй, увайшлі ў склад выданняў, прызначаных для выкарыстання ў працэсе выкладання гісторыі беларускай літаратуры [86–99], а таксама лацінскай мовы [100–101]. Гісторыка-літаратуразнаўчы матэрыял дысертацыі можа быць выкарыстаны пры стварэнні новага пакалення вучэбна-метадычных і даведачна-энцыклапедычных выданняў, падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў для вышэйшых і сярэдніх навучальных устаноў [48; 70–71]. Матэрыялы дысертацыйнага даследавання могуць быць рэкамендаваны таксама для ўключэння ў лекцыйныя і спецыяльныя курсы па гісторыі беларускай літаратуры, уводзінах у літаратуразнаўства, тэорыі літаратуры, гісторыі Беларусі, культуралогіі.

⁸ Гісторыя беларускай літаратуры (XI – XIX стагоддзі): Тыпавая вучэбная праграма для вышэйшых навучальных устаноў па спецыяльнасцях: 1–21 05 01 Беларуская філалогія (па напрамках); 1–21 05 02 Руская філалогія (па напрамках); 1–21 05 04 Славянская філалогія; 1–21 05 06 Рамана-германская філалогія / Адказны за выпуск: Т. П. Казакова. – Мінск, 2011. – С. 29.

Вынікі дысертацыйнага даследавання могуць быць выкарыстаны ў працэсе падрыхтоўкі навуковых выданняў твораў лацінамоўных аўтараў Беларусі – Мікалая Гусоўскага, Яна Радвана і іншых. Прапанаваны падыход да вывучэння помнікаў літаратуры, якія адносяцца да прадмету даследавання, дазваляе распрацаваць спецыяльную метадалогію шматаспектнага вывучэння полілінгвістычнага паэтычнага ліра-эпасу эпох Рэнэсансу і Барока. Сфармуляваны ў дысертацыі тэзіс пра эпічную дамінанту развіцця старажытнай паэзіі Беларусі стварае належную тэарэтычную базу для даследавання помнікаў лацінамоўнага ліра-эпасу перыяду позняга Барока і Асветніцтва, якія да гэтага часу практычна не вывучаліся.

Абраны ў дысертацыі спосаб прэзентацыі навуковага матэрыялу ў кантэксце ўяўлення пра бесперапыннасць ліра-эпічнай традыцыі і прапанаванае цэласнае асэнсаванне шляхоў эвалюцыі паэмы як асноўнага ліра-эпічнага жанру дазваляе пашырыць навуковую праблематыку, звязаную з вывучэннем старажытнай паэзіі наогул. Сфармуляваныя тэарэтычныя высновы прадугледжваюць выхад на іх практычнае прымяненне пры напісанні фундаментальных навуковых прац, прысвечаных гісторыі літаратуры, культуры, эстэтыкі, філасофіі Беларусі XVI – пачатку XVII стагоддзяў.

СПІС АПУБЛІКАВАННЫХ ПРАЦ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Манаграфіі

1. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Беларуская лацінамоўная паэзія : ранні Рэнесанс / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая. – Мінск : БДУ, 2009. – 271 с. : іл.
2. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Беларуская лацінамоўная паэма : позні Рэнесанс і ранняе Барока / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая ; навук. рэд. : В.П. Рагойша, У.Г. Кароткі. – Мінск : БДУ, 2011. – 231 с.: іл.

Артыкулы ў навуковых рэцэнзуемых выданнях, за межных навуковых зборніках

3. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Мікалай Гусоўскі і яго паэтычны зборнік у беларускім літаратуразнаўстве / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2002. – № 2. – С. 31–36.
4. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. «Песня пра зубра» Мікалая Гусоўскага ў кантэксце лацінамоўнай кніжнай культуры Беларусі эпохі Рэнесансу / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Беларуская мова і літаратура. – 2005. – № 3. – С. 29–32.
5. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Функция экспозиции в античных эпических поэмах и в латиноязычном поэтическом эпосе Великого княжества Литовского / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Senoji Lietuvos literatūra. – № 21 / Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas ; [sud. ir par. S. Narbutas]. – Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006 ; ISSN 1822 – 3656. – С. 81–111.
6. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Беларускі паэт Хрыстафор Завіша і яго гераічная паэма «Караламахія» (Вільня, 1606) : да 400-годдзя з часу апублікавання / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2006. – № 2. – С. 62–68.
7. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. «Найвялікшы патрыёт Айчыны – наш Караль» : Паэма «Караламахія» Хрыстафора Завішы / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Роднае слова. – 2006. – № 8. – С. 13–20.
8. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. «Радзівіліяда» Яна Радвана (Вільня, 1592) у коле літаратуразнаўчых праблем / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2008. – № 2. – С. 3–7.
9. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. «Хочацца святасці цуд ахапіць сваім розумам кволым...» : паэма «Пра жыццё і подзвігі святога Гіяцынта» Мікалая Гусоўскага / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Роднае слова. – 2008. – № 9. – С. 3–10.

10. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Лацінамоўны гераічны эпас Беларусі ў кантэксце еўрапейскай эпічнай традыцыі (XVI – першая палавіна XVII ст.) / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 2009. – № 3. – С. 95–104.

11. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. «Не саступаю нікому»: новыя аспекты вывучэння творчасці Мікалая Гусоўскага / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Весн. Брэсц. ун-та. Сер. філалаг. навук. Літаратуразнаўства, мовазнаўства. – 2009. – № 2 (12). – С. 21–28.

12. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Паэтычная творчасць Яна Мылія ў літаратурным кантэксце Беларусі сярэдзіны XVI стагоддзя / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Весн. Гродз. дзярж. ун-та. Сер. 3, Філалогія, педагогіка, псіхалогія. – 2009. – № 3 (88). – С. 35 – 39.

13. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Рэальнасць і міф пра беларускага паэта Мікалая Гусоўскага / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Studia białorutenistyczne / Zakład białorutenistyki Instytutu filologii słowiańskiej UMCS.* – № 3 / red.: R.Radzik, M.Sajewicz]. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2009. – С. 155–196.

14. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Спалучэнне духоўных здабыткаў антычнасці і хрысціянства ў гуманістычнай канцэпцыі Мікалая Гусоўскага / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2009. – № 3. – С. 3–8.

15. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Тэрміны этнічнай і палітычнай самаідэнтыфікацыі народаў «Рэчы Паспалітай абедзвюх дзяржаў» у помніках лацінамоўнага ліра-эпасу XVI ст. / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Мова і культура : наук. журнал / Київський національний університет ім. Т. Шевченка.* – Вип. 11. – Т. I (113). – К. : Видавничий Дім Д. Бураго, 2009. – С. 189–196.

16. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Фарміраванне гераічнага ідэала ў лацінамоўным эпасе Вялікага княства Літоўскага XVI – першай паловы XVII стагоддзя / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos / Lietuvių kalbos institutas ; sud. S. Temčinas, G. Miškinienė etc.].* – Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2009. – С. 205–219. – (Bibliotheca archivi lithuanici. – № 7).

17. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Latinitas у гісторыі беларускай культуры: духоўны скарб продкаў, шлях да нашчадкаў / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2009. – № 2. – С. 70–75.

18. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Художественное осмысление исторического значения Грюнвальдской битвы в героической поэме «Прусская война» (1516) Яна Вислицкого / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* = Петербургские славянские и балканские исследова-

ния : науч. издание. – 2010. – № 2 (8). Июль–декабрь / ред. совет : А.Ю. Дворниченко, И. Н. Данилевский, Г. Ф. Матвеев и др. – СПб. : Типография Изд-ва СПбГУ. – С. 53–78.

19. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Генезіс і пераемнасць ліра-эпічнай традыцыі ў беларускай класічнай літаратуры : ад Яна Вісліцкага да Уладзіслава Сыракомлі / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2010. – С. 3–8.

20. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Паэтычнае рэха Грунвальда: патрыятычная канцэпцыя паэмы «Пруская вайна» Яна Вісліцкага / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Роднае слова. – 2010. – № 10. – С. 3–8.

21. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Рысы рэнесансавага гуманізму ў «Песні пра зубра» Мікалая Гусоўскага (у святле перакладу Андрэя Садаморы) / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Іноземна філалогія. Украінський науковий збірник. – Вып. 122 / Львівський нац. ун-тет / гол. ред. А. Й. Паславська. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010. – С. 186–193. – (Inozemna philologia, ISSN 2078–340X ; Issue 122).

22. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Поэтические теории античности и художественная практика латиноязычных поэтов Беларуси эпохи Ренессанса и раннего Барокко / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Вестник Московского университета. Серия 9, Филология. – 2011. – № 4. – С. 69–80.

23. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Развіццё лацінамоўнай паэмы ад Антычнасці да Барока : заходнееўрапейскі і беларускі кантэкст / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2011. – № 3. – С. 3–7.

24. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Победа в Грюнвальдской битве как *omen faustum* династии Ягеллонов в героической поэме «Прусская война» (1516) Яна Вислицкого / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Senoji Lietuvos literatūra*. – № 31 / *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas* ; sud. ir par. S.Narbutas]. – Vilnius : *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*, 2011. – С. 183–218.

25. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Агіяграфічная паэма ў лацінамоўнай літаратуры Беларусі XVI – першай паловы XVII ст. / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Весн. Гродз. дзярж. ун-та. – Сер. 3, Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія. – 2012. – № 2 (135). – С. 6–12.

Артыкулы ў навуковых зборніках і перыядычных выданнях

26. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Ave Maria новалацінскай паэзіі XVI стагоддзя / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Studia philologica* : сб. науч. ст. – Вып. 4 / редкол.: А.В. Гарник [и др.]. – Минск : БГУ, 2001. – С. 84–89.

27. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Испыт на маральнасць / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Наша вера. – 2001. – № 4. – С. 41–42.

28. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. У вянок цноты і чысціні / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Наша вера. – 2001. – № 1 (15). – 43–44.
29. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Перакладчыцкія метамарфозы або ад «Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis» да «Песні пра зубра» / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Studia philologica* : сб. науч. ст. – Вып. 5 / под ред. Г.И. Шевченко. – Минск : БГУ, 2002. – С. 46–57.
30. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Слава і плач патрыёта і прарока / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Acta Albaruthenica* : нав.-тэарэт. часопіс. – Вып. 3 / пад рэд. А.Баршчэўскага і М.Хаўстовіча. – Мінск : Права і эканоміка, 2003. – С. 8–10.
31. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Ягелоны і Вітаўт у лацінамоўнай паэзіі Вялікага княства Літоўскага XVI стагоддзя / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Acta Albaruthenica* : тэксты беларускія. – Вып. 4 / [пад рэд. А. Баршчэўскага і М. Саевіча]. – Мінск : УП «Тэхнапрынт», 2003. – С. 205–212.
32. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Дзень перамогі, асвечаны Маці Божай / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Наша вера. – 2004. – № 3. – С. 24–25.
33. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Творчасць Яна Вісліцкага і лацінамоўная пісьмовая культура эпохі Рэнесансу на Беларусі / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Joannis Visliciensis Bellum Prutenum = Ян Вісліцкі. Пруская вайна* : на лацінскай і беларускай мовах / уклад, перакл., камент. Ж. В. Некрашэвіч-Кароткай. – Мінск : Прапілеі, 2005. – С. 7–98.
34. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. «De presenti bello Prutenico» – невядомы твор невядомага Яна Вісліцкага / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Studia philologica* : сб. науч. ст. – Вып. VI / под ред. Г.И.Шевченко, К.А.Тананушко ; редкол.: А.В.Гарник [и др.]. – Мінск : БДУ, 2005. – С. 40–50.
35. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Who is who ў старажытнай літаратуры Беларусі: да праблемы генезісу «онімаў» / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Беларускае літаратуразнаўства* : нав.-метад. зб. / Беларускі дзярж. універсітэт. – Вып. 1. – Мінск : ВТАА «Права і эканоміка», 2005. – С. 100–114.
36. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Вераванні, звычаі і мова беларусаў у трактаце Яна Мялеція «Пра веру і набажэнства старажытных барусаў» (1582) / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Міфалогія – фальклор – літаратура* : праблемы паэтыкі : зб. навук. прац. – Вып. 4 / склад. Т.І. Шамякіна ; пад агул. рэд. В.П. Рагойшы. – Мінск : РІВШ, 2006. – С. 105–112.
37. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. «Песня пра зубра» Мікалая Гусоўскага ў славянскіх перакладах : ад Яна Каспровіча да Андрэя Садаморы / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Актуальныя праблемы паланістыкі* : [зб. навук. арт.] / рэд.: С.Важнік, А.Кожынава. – Мінск : Права і эканоміка, 2006. – С. 177–186.

38. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. З дзідай у руцэ, з Богам у сэрцы : героі-рыцары зямлі беларускай у помніках новалацінскай паэзіі / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Наша вера. – 2007. – № 2. – С. 26–29.

39. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Паэтыка антычнасці і мастацкая практыка беларускіх лацінамоўных паэтаў эпохі Рэнесансу / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Працы кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта : нав. зб. – Вып. 8 / пад агульн. рэд. М. Хаўстовіча. – Мінск : «Права і эканоміка», 2007. – С. 33–41.

40. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Род Сапегаў у беларускай лацінамоўнай паэзіі позняга Рэнесансу / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Леў Сапега (1557 – 1633 гг.) і яго час : зб. навук. арт. / [рэдкал.: С.В. Марозава, В.У. Галубовіч, А.І. Груша]. – Гродна : ГрДУ, 2007. – С. 314–320.

41. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Усім нашчадкам : Жыццё святога Гіяцынта ў паэтычнай інтэрпрэтацыі Мікалая Гусоўскага / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Наша вера. – 2007. – № 3. – С. 53–55.

42. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Век эпічнай паэзіі: *carmina heroica* ў беларускай, польскай і ўкраінскай літаратурах XVI – першай паловы XVII ст. / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Феномен пагранічча: польская, украінская і беларуская літаратура – уплывы і ўзаемаўзбагачэнне = Феномен пограниччя: польська, українська та білоруська література – взаємне проникнення і взаємозбагачення = Fenomen pogranicza : polska, ukraińska i białoruska literatura – wzajemne przenikanie i wzbogacanie : зборнік / пад рэд. С.Кавалёва, І.Набытовыча. – Мінск : Кнігазбор, 2008. – С. 42–58.

43. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Загадка Гусоўскага чакала свайго часу / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Жаўруковая песня Радзімы : народныя духоўныя скарбы Буда-Кашалёўскага краю : манаграфія / ГДУ імя Ф. Скарыны. – Гомель : Сож, 2008. – С. 418–422.

44. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Новалацінская літаратура Беларусі і Літвы ў літоўскім гістарычным літаратуразнаўстве / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Беларускае літаратуразнаўства : нав.-метад. зб. / гал. рэд. Л.Д. Сінькова. – Вып. 6. – Мінск : БДУ ; Паркус плюс, 2008. – С. 42–46.

45. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Песня пакутаў Язафата з вялікага краю расанаў / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Наша вера. – 2008. – № 1. – С. 33–36.

46. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Шматмоўныя перавыданні твораў Мікалая Гусоўскага ў Літве, Польшчы, Украіне / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Веснік БДУ. – Серыя 4. – 2008. – № 3. – С. 82–85.

47. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Государственная и династическая концепция поэмы «Прусская война» Яна Вислицкого / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // *Studia linguistica* : зб. навук. праць. – Вып. 3 / відповід. ред.: І.О. Голубовська. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2009. – С. 231–236.

48. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Вывучэнне беларускай лацінамоўнай паэзіі ў ВНУ : літаратуразнаўча-метадычны аспект / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Філалагічная адукацыя : навук.-метадыч. зб. / рэдкал.: А.І. Бельскі (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2009. – Вып. 1. – С. 4–10.

49. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Новыя выданні помнікаў старажытнай літаратуры ў Беларусі і Літве / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2009. – № 3. – С.122–124.

50. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Святло і свет Віктара Дарашкевіча (да 60-й гадавіны з дня нараджэння) / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Беларускае літаратуразнаўства : нав.-метадыч. зб. – Вып. 7. – Мінск : «Паркус плюс», 2009. – С. 5–8.

51. Некрашэвіч-Кароткая, Ж. Tibi surgit opus, Lituania praestans! / Ж. Некрашэвіч-Кароткая // Senoji Lietuvos literatūra. – № 29. – Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010. – С. 259–285.

52. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Агіяграфічная паэма ў беларускай і польскай літаратурах XVI–XVII ст. / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Polsko-białoruskie związki kulturowe, literackie i jezykowe / Zakład Białorusistyki Instytutu Filologii Słowiańskiej UMCS; red.: S. Kawalou [i inne]. – Lublin : Wydwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. – S. 229–244.

53. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Іяган Мюліус з Лібенродэ і яго грэка-лацінская паэзія ў кантэксце кніжнай культуры Вялікага Княства Літоўскага XVI ст. / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Актуальныя праблемы філалогіі : антычная культура і славянскі свет : сб. науч. ст. / Беларус. гос. ун-т ; отв. ред. Г.И. Шевченко. – Мінск : РИВШ, 2011. – С. 134–140.

54. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Роля лацінамоўных паэтаў «нямецкай культурнай прасторы» ў літаратурным жыцці Вялікага Княства Літоўскага сярэдзіны XVI ст. / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Беларускае літаратуразнаўства : нав.-метадыч. зб. – Вып. 9. – Мінск : БДУ, 2011. – С. 88–93.

55. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Нямецкі настаўнік беларускіх магнатаў: маральна-дыдактычныя вершы Ёгана Мюліуса з Лібенродэ / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Наша вера. – 2011. – № 1. – С. 46–50.

56. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Паэтычны помнік беларускай гераічнай мінуўшчыне / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Маладосць. – 2011. – № 1. – С. 93–96.

57. Nekrashevich-Karotkaja, Zh. Kultūrinis ir istorinis mecenatystės fenomeno įprasminimas LDK Renesanso epochos lotyniškai rašiusių poetų kūryboje / Zhanna Nekrashevich-Karotkaja // Dangiškieji globėjai, žemiškieji mecenatai = Celestial patrons and terrestrial benefactors. Acta Academiae artium Vilmensis. – 60. – Vilnius : Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011. – P. 25–35.

Матэрыялы канферэнцый

58. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Жыгімонт Стары ў лацінамоўных паэмах Яна Вісліцкага і Мікалая Гусоўскага / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Філалагічныя навукі : маладыя вучоныя ў пошуку : матэрыялы навук. канф., прысвеч. 80-годдзю Белдзяржун-та, 20 крас. 2001 г. / адк. рэд. С.А.Важнік. – Мінск : ВТАА «Права і эканоміка», 2001. – С. 267–269.

59. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Лацінамоўная марыялогія ў беларускай літаратуры XVI стагоддзя / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Взаимодействие литератур в мировом литературном процессе. Проблемы теоретической и исторической поэтики : материалы междунар. науч. конф., 3–5 окт. 2000 г., Гродно: в 2 ч. / отв. ред. Т.Е. Автухович. – Ч. 1. – Гродно : ГрГУ, 2001. – С. 141–144.

60. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Лексема *fama* і яе вобразна-мастацкая актуалізацыя ў творчасці Яна Вісліцкага / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Актуальныя праблемы існавання мовы і рэчы : матэрыялы [3-й] Міжнароднага навуковага канферэнцыянага з’яднання маладых вучоных, Мінск, 30–31 кастрычніка 2001 г. : [в 2 ч.] / Бел. гос. пед. ун-т ім. М.Танка / рэдкал.: Гурская Ю.А. (отв.ред.) [и др.]. – Ч.2. – Мінск : БГПУ, 2001. – С. 68–71.

61. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Літва, літоўцы, беларусы ў лацінамоўных паэмах Яна Вісліцкага і Яна Радвана / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Славянскія літаратуры ў кантэксте сусветнай : матэрыялы V Міжнароднага навуковага канферэнцыянага з’яднання, Мінск, 16–18 кастрычніка 2001 г. : у 3 ч. – Ч.1: Беларуская літаратура ў кантэксте сусветнай / рэдкал.: С. Я. Ганчарова-Грабоўская і інш. – Мінск : БДУ, 2001. – С. 122–127.

62. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Традыцыі антычнага героічнага эпоха в новолатинской поэзии восточных славян XVI века / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Славянскія літаратуры в контексте історыі сусветнай літаратуры (преподавание, изучение) : інфармацыйныя матэрыялы і тэзісы дакладаў міжнароднага канферэнцыянага з’яднання, Москва, 22–23 кастрычніка 2002 года. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2002. – С. 63–65.

63. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Да праблем антрапанімікі ў гісторыі беларускай літаратуры / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Пісьменнік – мова – стыль : матэрыялы II Міжнароднага навуковага канферэнцыянага з’яднання, прысвеч. 75-годдзю з дня нараджэння праф. Л.М.Шакуна, Мінск, 15–16 лістап. 2001 г. : [у 2 т. / рэдкал.: М.Р.Прыгодзіч [і інш.]. – Мінск : РІВШ, 2002. – С. 256–260.

64. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Этнанімы і тапонімы ў паэме Яна Вісліцкага «Пруская вайна» / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Мова – літаратура – культура : матэрыялы III Міжнароднага навуковага канферэнцыянага з’яднання, Мінск, 27–28 верасня 2002 г. / рэдкал.: З.І. Бадзевіч [і інш.] : у 2 т. – Т. 2. – Мінск : БДУ, 2002. – С. 51–55.

65. Некрашевич-Короткая, Ж.В. Лингвонимы восточнославянского культурного региона (исторический обзор) / Ж.В. Некрашевич-Короткая // Исследование славянских языков и литератур в высшей школе : достижения и перспективы : информационные материалы и тезисы докладов междунар. науч. конф. / под ред. В.П. Гудкова [и др.]. – М. : МГУ, 2003. – С. 149–153.

66. Некрашевич-Короткая, Ж.В. Новолатинская поэзия XVI века как феномен культуры Великого княжества Литовского / Ж.В. Некрашевич-Короткая // Сравнительное литературоведение : теоретический и исторический аспекты : материалы Междунар. науч. конференции «Сравнительное литературоведение» (V Пospеловские чтения) / ред. кол.: П.А. Николаев [и др.]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2003. – С. 289–294.

67. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Рэцэпцыя вагантаўскай паэтычнай традыцыі ў літаратуры Вялікага княства Літоўскага / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Славянскія літаратуры ў сусветным кантэксце : матэрыялы VI Міжнар. навук. канф., Мінск, БДУ, 8 – 9 кастрычніка 2003 г. : у 2 ч. – Ч. 1 : Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай / пад агульн. рэд. І.А. Чароты. – Мінск : РІВШ БДУ, 2003. – С. 107–111.

68. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Элітарнасць і дэмакратызм у шматмоўнай літаратуры Беларусі: ад сярэднявечча да сучаснасці / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Разнастайнасць моў і культур у кантэксце глабалізацыі : матэрыялы Міжнар. сімпозіума, Мінск, 9–10 ліпеня 2002 г. : у 2 кн. – Кн. 2 / рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелСаЭС «Чарнобыль», 2003. – С. 184–188.

69. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Архітэктоніка і храналогія «Carmen de bisonte» Мікалая Гусоўскага / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Філалагічныя навукі : Маладыя вучоныя ў пошуку : матэрыялы нав. канф-і, Мінск, 25 красавіка 2003 г. – Мінск : ВТАА «Права і эканоміка», 2004. – С. 295–298.

70. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Выкладанне лацінскай мовы ў ВНУ Беларусі з улікам нацыянальнага кампанента / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Беларусь в современном мире : тезисы докладов III Респ. науч. конф., Минск, 28–29 октября 2004 г. / редкол.: А.В.Шарапо [и др.]. – Минск : РИВШ, 2004. – С. 235–236.

71. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Базавы курс лацінскай мовы як неабходны элемент праграмы лінгвакультуралагічнай падрыхтоўкі ў Рэспубліцы Беларусь / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Обучение взрослых иностранным языкам в контексте непрерывного образования : материалы докладов II Междунар. научно-практич. конф., Минск, 18–19 мая 2005 г.: в 2 ч. / редкол.: А.В.Зубов (отв. ред.) [и др.]. – Ч. 2. – Минск : МГЛУ, 2005. – С. 55–60.

72. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Беларуская мова ў пасланнях пратэстантаў-падарожнікаў канца XVI стагоддзя / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая //

Пісьменнік – мова – стыль : матэрыялы III Міжнар. нав. канф., Мінск, 29–30 верасня 2005 г. / адк. рэд. М.Р. Прыгодзіч, М.І. Свістунова. – Мінск : РІВШ БДУ, 2006. – С. 140–142.

73. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Гераічны ідэал у лацінамоўнай эпічнай паэзіі Вялікага Княства Літоўскага эпохі Рэнэсансу / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // На ўшанаванне памяці Ежы Гедройца : матэрыялы Міжнар. нав. канф. «Канцэпцыя УЛБ» (Украіна, Літва, Беларусь) – ад ідэі да рэалізацыі (Мінск, 8–10 чэрвеня 2006 г.) : выбраныя артыкулы з перыядычнага друку / нав. рэд. А.Мальдзіс. – Мінск : Кнігазбор, 2006. – С. 154–166.

74. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Старажытны Віцебск у лацінамоўных помніках беларускага пісьменства XVI–XVIII стагоддзяў / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Актуальныя праблемы из исторического прошлого и современности в общественно-гуманитарных и социо-религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья : материалы междунар. научно-теоретич. конф., 19–20 апреля 2007 г. [: в 2 ч.] / Вит. гос. ун-т ; редкол.: В.А. Космач. – Ч. 1. – Витебск : Изд-во УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2007. – С. 39–42.

75. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. *Carmen echiicum* у беларускай паэзіі / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Мова – літаратура – культура : матэрыялы V Міжнар. нав. канф. (да 80-годдзя праф. Л.М. Шакуна), г. Мінск, 16–17 лістапада 2006 г. – Мінск : Права і эканоміка, 2007. – С. 547–549.

76. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Формирование героического идеала в латиноязычном лиро-эпосе Великого Княжества Литовского XVI – первой половины XVII века / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // LDK kalbos, kultūros ir raštinijos tradicijos. V tarptautinės konferencijos : pranešimų tezės, 2008 m. lapkričio 12–14 d., Vilnius – Seinai. – Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2008. – С. 66–69.

77. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Беларуская агіяграфічная паэма эпохі Барока: «Язафатыда» Язафата Ісаковіча (Вільня, 1628) / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Славянскія літаратуры ў кантэксте сусветнай : VIII Міжнар. нав. канф., 1–3 лістап. 2007 г., Мінск, БДУ : зб. навук. арт. / рэдкал.: Т.І. Шамякіна (адк. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. І.С. Роўды. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2008. – С. 171–175.

78. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Жанравая спецыфіка беларускай класічнай паэзіі XVI – пачатку XVII стагоддзя / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Гісторыка-тэарэтычныя актуаліі беларускай сучаснай філалогіі : матэрыялы рэсп. нав.-практ. канф., 3 лістапада 2006 года, Брэст – в. Гошчава Івацэвіцкага р-на Брэсцкай вобл.) / пад агул. рэд. З.П. Мельнікавай. – Брэст : Альтэрнатыва, 2008. – С. 177–186.

79. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Осмысление исторического значения Грюнвальдской битвы в эпопее «Прусская война» (1516) Яна Вислицкого /

Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Судьбы славянства и эхо Грюнвальда : Выбор пути русскими землями и народами Восточной Европы в средние века и раннее новое время (к 600-летию битвы при Грюнвальде / Танненберге) : материалы междунар. науч. конф. / отв. ред. А.И. Филюшкин. – Санкт-Петербург : Любавич, 2010. – С. 215–219.

80. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Культурны космас беларускай мінуўшчыны ў эпоху «Радзівіліяда» (Вільня, 1592) Яна Радвана / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Беларуская пісьмовая спадчына ў кантэксце еўрапейскага культурна-гістарычнага працэсу XI–XIX стагоддзяў : вытокі, традыцыі, уплывы : матэрыялы рэсп. нав.-практ. канф., Мінск, 24 мая 2010 г. / [рэдкал.: А.У. Бразгуноў і інш.]. – Мінск : Права і эканоміка, 2010. – С. 65–72.

81. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Тэрміны этнічна-дзяржаўнага вызначэння народаў Вялікага Княства Літоўскага ў помніках айчыннага пісьменства XVI – XVII стагоддзяў / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай = Slavonic Literatures within the World Context : VII Міжнар. нав. канф., Мінск, 12–14 кастр. 2005 г. : зб. навук. арт. : у 3 т. – Т. 2 / Беларус. дзярж. ун-т, філал. фак. ; рэдкал.: Г.М. Бутырчык (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : РІВШ, 2010. – С. 146–152.

82. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Latinitas Lithuania et Latinitas Polona: тыпалагічнае і адметнае / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Літаратуразнаўства. Этналогія : матэрыялы IV Міжнар. кангрэса беларусістаў «Беларуская культура ў кантэксце культур еўрапейскіх краін», Мінск, 6–9 чэрвеня 2005 г. / [пад рэд. І. Багдановіч, Т. Валодзінай]. – Мінск : Лімарыус, 2010. – (Беларусіка = Albaruthenica ; кн. 29). – С. 130–138.

83. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Латыноязычныя поэты XVI–XVII веков – просветители Беларуси и новолатинская поэзия как феномен белорусской книжной культуры / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Роль просветителей в Беларуси и Турции : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 19 апр. 2011 г. – Минск : РІВШ, 2011. – С. 84–88.

84. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Лёс класічнай эпохі і праблема станаўлення ліра-эпічнай традыцыі ў гісторыі беларускай і рускай літаратур / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Беларуская і руская літаратуры : тыпалогія ўзаема сувязей і нацыянальнай ідэнтыфікацыі : матэрыялы Міжнар. нав. канф., Мінск, 18–19 красавіка 2012 года; Інстытут мовы і літаратуры НАН Беларусі. – Мінск : Права і эканоміка, 2012. – С. 260–264.

85. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Эпічная дамінанта як адна з генеральных тэндэнцый у развіцці шматмоўнай паэзіі Беларусі XVI – XVII стст. і пераемнасць ліра-эпічнай традыцыі / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая // Новае слова ў літаратуразнаўстве і фалькларыстыцы : матэрыялы V Міжнар. кангрэса

беларусістаў «Новае слова ў беларусістыцы», 20–21 мая 2010 г. / пад рэд. І.Э. Багдановіч. – Мінск : Выдавецтва «Четыре четверти», 2012. – С. 231–239.

**Пераклады з навуковымі каментарыямі і рэдапрыхтоўка да
выдання старажытных тэкстаў**

86. Вісліцкі, Ян. Пруская вайна ; пераклад з лац. мовы, каментарыі Ж.В. Некрашэвіч-Кароткай / Ян Вісліцкі // Маладосць. – 1997. – № 12. – С. 93–130.

87. Вісліцкі, Ян. Пруская вайна (урывак) ; пераклад з лац. мовы і каментарыі Ж.В. Некрашэвіч-Кароткай, рэдапрыхтоўка У.Г. Кароткага / Ян Вісліцкі // Анталогія даўняй беларускай літаратуры : XI – першая палова XVIII ст. (для выкладчыкаў і студэнтаў вышэйшых навучальных устаноў). – Мінск : «Беларуская навука», 2003. – С. 339–347.

88. Вісліцкі, Ян. Пруская вайна ; пераклад з лац. мовы і каментарыі Ж.В. Некрашэвіч-Кароткай / Ян Вісліцкі // Старабеларуская літаратура XI–XVIII стагоддзяў : хрэстаматыя / пад рэд. Г.Тварановіч. – Беласток : Выдавецтва Ўніверсітэты, 2004. – С. 315–356.

89. Гусоўскі, Мікалай. Пра змяю ; Пра яе ж, з арлом злучаную ; Да найяснейшай Валадаркі і Пані Боны... ; Яснавяльможнаму Пану Людовіку Альфію... ; пераклад з лац. мовы, каментарый Ж.В. Некрашэвіч-Кароткай / Мікалай Гусоўскі // Беларуская мова і літаратура. – 2005. – № 3. – С. 33–34.

90. Joannis Visliciensis Bellum Prutenum = Ян Вісліцкі. Пруская вайна / Ян Вісліцкі // Joannis Visliciensis Bellum Prutenum = Ян Вісліцкі. Пруская вайна: на лацінскай і беларускай мовах / укладанне, пераклад, каментарыі Ж.В. Некрашэвіч-Кароткай. – Мінск : Прапілеі, 2005. – С. 99–225.

91. Завіша, Х. Найяснейшаму каралевічу Уладзіславу... ; Караламахія (урывак з паэмы) ; пераклад з лац. мовы, каментарыі Ж.В. Некрашэвіч-Кароткай / Х. Завіша // Роднае слова. – 2006. – № 8. – С. 18–20.

92. Гусоўскі, Мікалай. Пра жыццё і подзвігі святога Гіяцынта (фрагменты з паэмы) ; пераклад з лац. мовы, каментарыі Ж. Некрашэвіч-Кароткай / Мікалай Гусоўскі // Роднае слова. – 2008. – № 10. – С. 27–30.

93. Ісаковіч Язафат. Язафатыда (фрагменты з паэмы) ; пераклад з лацінскай мовы, каментарый Ж. Некрашэвіч-Кароткай / Язафат Ісаковіч // Наша вера. – 2008. – № 1. – С. 37–43.

94. Вісліцкі, Ян. Пруская вайна ; пераклад з лац. мовы, каментарыі Ж.В. Некрашэвіч-Кароткай / Ян Вісліцкі // Літаратура XI–XVI стагоддзяў : зборнік / уклад. і камент. А.У. Бразгунова, І.У. Будзько, Л.В. Ляўшун ; прадм. У.В. Гніламёдава ; навук. рэд. В.А. Чамярыцкі. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2011. – С. 192–231. – (Залатая калекцыя беларускай літаратуры ; т. 1).

95. Гусоўскі, Мікалай. Пра жыццё і подзвігі святога Гіяцынта (фрагменты з паэмы) ; пераклад з лац. мовы, каментарыі Ж. Некрашэвіч-Кароткай / Мікалай Гусоўскі // Літаратура XI–XVI стагоддзяў : зборнік / уклад. і камент. А.У. Бразгунова, І.У. Будзько, Л. В. Ляўшун ; прадм. У.В. Гніламёдава ; навук. рэд. В.А. Чамярыцкі. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2011. – С. 275–284. – (Залатая калекцыя беларускай літаратуры ; т. 1).

96. Радван, Ян. Радзівіліяда ; пераклад з лацінскай мовы, каментарыі Ж. Некрашэвіч-Кароткай / Ян Радван // Маладосць. – 2011. – № 1. – С. 97–99; № 2. – С. 105–108; № 3. – С. 73–76; № 4. – С. 87–92; № 5. – С. 92–98; № 6. – С. 85–89; № 7. – С. 87–91; № 8. – С. 83–87; № 9. – С. 75–77; № 10. – С. 83–85; № 11. – С. 72–74; № 12. – С. 85–87; 2012. – № 1. С. 79–81; № 2. – С. 70–73; № 3. – С. 71–74; № 4. – С. 69–72; № 5. – С. 67–71; № 6. – С. 66–68; № 7. – С. 69–71; № 8. – С. 65–69.

97. Радван, Ян. Радзівіліяда (фрагменты з паэмы) ; пераклад з лацінскай мовы, каментарыі Ж. Некрашэвіч-Кароткай / Ян Радван // Літаратура XI–XVI стагоддзяў : зборнік / уклад. і камент. А.У. Бразгунова, І.У. Будзько, Л.В. Ляўшун ; прадм. У.В. Гніламёдава ; навук. рэд. В.А. Чамярыцкі. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2011. – С. 433–497. – (Залатая калекцыя беларускай літаратуры ; т. 1).

98. Завіша, Х. Караламахія (урывкі) ; пераклад з лацінскай мовы, каментарыі Ж. Некрашэвіч-Кароткай / Х. Завіша // Літаратура XVII–XVIII стагоддзяў / укладанне А.У. Бразгунова, С.Л. Гараніна ; навук. рэд. В.А. Чамярыцкі. – Мінск : Маст. літ., 2012. – С. 303–309. – (Залатая калекцыя беларускай літаратуры ; т. 2).

99. Ісаковіч, Язафат. Язафатыда (урывкі) ; пераклад з лацінскай мовы, каментарыі Ж. Некрашэвіч-Кароткай / Язафат Ісаковіч // Літаратура XVII–XVIII стагоддзяў / укладанне А.У. Бразгунова, С.Л. Гараніна ; навук. рэд. В.А. Чамярыцкі. – Мінск : Маст. літ., 2012. – С. 292–302. – (Залатая калекцыя беларускай літаратуры ; т. 2).

Вучэбна-метадычныя дапаможнікі

100. Некрашевич-Короткая, Ж.В. Латинский язык : сб. упражнений и текстов для лингвистич. анализа : для студентов гуманитар. спец. / Ж.В. Некрашевич-Короткая, Т.В. Федосеева ; под ред. А.З. Цисыка. – Минск : БГУ, 2008. – 171 с.

101. Некрашевич-Короткая, Ж.В. Латинский язык : пособие для студентов спец. 1 – 21 06 01 «современные иностранные языки (по направлениям)» / Ж.В. Некрашевич-Короткая, Т.В. Федосеева ; науч. ред. А.З. Цисык. – Минск: БГУ, 2010. – 216 с.

РЭЗІЮМЭ

Некращэвіч-Кароткая Жанна Вацлаваўна

Лацінамоўны ліра-эпас у полілінгвістычнай літаратуры Беларусі XVI – XVII ст.: традыцыя, гісторыка-эстэтычная эвалюцыя

Ключавыя словы: Рэнесанс, Барока, *Latinitas*, полілінгвізм, паэзія, ліра-эпас, *carmen heroicum*, гекзаметр, жанр, традыцыя, літаратурныя кантакты, эпізацыя, эвалюцыя.

Мэта даследавання – фарміраванне цэласнай канцэпцыі развіцця лацінамоўнага ліра-эпасу ў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі перыядаў Рэнесансу і ранняга Барока.

Метады даследавання: гісторыка-кантэкстуальны, параўнальна-гістарычны, рэцэптыўна-эстэтычны.

Атрыманыя вынікі і іх навізна. На грунце праведзенага ўпершыню ў беларускім літаратуразнаўстве вывучэння поўнага корпусу твораў паказана прыярытэтнае становішча лацінамоўнага ліра-эпасу ў даўняй паэзіі Беларусі. Створана цэласная канцэпцыя генезісу і эвалюцыі ліра-эпасу ў беларускай літаратуры перыядаў Рэнесансу і ранняга Барока. Гісторыя развіцця лацінамоўнай паэмы як вядучага жанра ліра-эпасу прадстаўлена як працэс несупыннага дынамічнага змянення жанравых структур у цеснай сувязі з эстэтычнай праграмай канкрэтных аўтараў. Рэканструявана жанравая сістэма лацінамоўнага ліра-эпасу: *carmen heroicum* (гістарычная паэма і агіяграфічная паэма), эпінікій (элегічны і гераічны), сільва (агіяграфічная і элегічная), панегірычная паэма, паэма-*hodoeporicon*. Упершыню выяўлена тэндэнцыя да эпізацыі як асноўнага фактар фарміравання ліра-эпічнай традыцыі, а таксама эпічная дамінанта развіцця старажытнай паэзіі Беларусі, якая праяўляецца з канца 16 ст. Сфармуляваны і абгрунтаваны тэзіс пра бесперапыннасць ліра-эпічнай традыцыі ў беларускай літаратуры.

Практычная значнасць даследавання і галіна выкарыстання. Атрыманыя вынікі маюць практычнае значэнне ў галіне гістарычнага літаратуразнаўства; яны могуць быць выкарыстаны пры перавыданні помнікаў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі 16–17 ст., напісанні фундаментальных навуковых прац па гісторыі літаратуры, культуры, эстэтыкі, філасофіі Беларусі, пры стварэнні новага пакалення падручнікаў для сярэдніх школ і ВНУ.

РЕЗЮМЕ

Некрасевич-Короткая Жанна Вацлавовна

Латиноязычный лиро-эпос в полилингвистической литературе Беларуси XVI – XVII ст.: традиция, историко-эстетическая эволюция

Ключевые слова: Ренессанс, Барокко, *Latinitas*, полилингвизм, поэзия, лиро-эпос, *carmen heroicum*, гекзаметр, жанр, традиция, литературные контакты, эпизация, эволюция.

Цель исследования – формирование целостной концепции развития латиноязычного лиро-эпоса в полилингвистической литературе Беларуси периодов Ренессанса и раннего Барокко.

Методы исследования: историко-концептуальный, сравнительно-исторический, рецептивно-эстетический.

Полученные результаты и их новизна. На основе впервые проведенного изучения полного корпуса произведений показано приоритетное положение латиноязычного лиро-эпоса в древней поэзии Беларуси. Создана целостная концепция генезиса и эволюции лиро-эпоса в белорусской литературе периодов Ренессанса и раннего Барокко. История развития латиноязычной поэмы как ведущего жанра лиро-эпоса представлена как процесс постоянного динамического изменения жанровых структур в тесной связи с эстетической программой конкретных авторов. Реконструирована жанровая система латиноязычного лиро-эпоса: *carmen heroicum* (историческая поэма и агиографическая поэма), эпиникий (элегический и героический), сільва (агиографическая и элегическая), панегирическая поэма, поэма-*hodoeporicon*. Впервые выявлена тенденция к эпизации как основной фактор формирования лиро-эпической традиции, а также эпическая доминанта развития древней поэзии Беларуси, проявляющаяся с конца 16 века. Сформулирован и обоснован тезис о непрерывности лиро-эпической традиции в белорусской литературе.

Рекомендации по использованию и область применения полученных результатов. Полученные результаты имеют практическое значение в области исторического литературоведения; они могут быть использованы при переиздании памятников полилингвистической литературы Беларуси 16–17 в., написании фундаментальных научных работ по истории литературы, культуры, эстетики, философии Беларуси, при создании нового поколения учебников для средних школ и вузов.

SUMMARY

Zhanna V. Nekrashevich-Karotkaja

Latin lyrical epos in multilingual literature of Belarus during the 16th - 17th centuries: tradition, historico-aesthetic evolution

Key words: Renaissance, Baroque, Latinitas, multilingualism, poetry, lyric-epic, *carmen heroicum*, hexameter, genre, tradition, literary contacts, episation, evolution.

Purpose of research: formation of a holistic scientific concept of the development of Latin lyrical epos in multilingual literature of Belarus during Renaissance and early Baroque.

Research methods: historical and contextual, comparative-historical, receptive-aesthetic.

The results obtained and their novelty. The study of an integral body of Latin poems that has been conducted for the first time provides the basis for showing a priority position of Latin lyrical epos in ancient poetry of Belarus. A holistic concept of lyrical epos evolution and genesis in the Belarusian literature during Renaissance and Baroque has been developed. The history of Latin poem development as the principal genre of lyrical epos has been presented as the process of continuous dynamic evolution of genre forms in close connection to the aesthetic program of certain authors. The genre system of Latin lyrical epos has been redesigned: *carmen heroicum* (historical poem and hagiographic poem), epinicion (elegiac and heroic), silva (hagiographic and elegiac), panegyric poem, poem *hodoeporicon*. The tendency to episation as the main factor of lyrical epic tradition formation as well as the epic dominant of ancient Belarusian poetry development which is showing itself starting from the end of the 16th century have been discovered for the first time. The thesis on continuity of lyrical epic tradition in Belarussian literature has been developed and proved.

Recommendations on the usage of the research results and the field of application. The results have practical value in the sphere of historical study of literature; they can be used in republishing monuments of multi-lingual Belarusian literature of the 16th-17th centuries, in writing fundamental research works on history of literature, culture, aesthetics, philosophy of Belarus, in designing new textbooks for secondary schools and higher education establishments.